

“พุทธานุสติ” และ “การเห็นพระ”

ศึกษากรณีของ พระปิงคิยะ พระสังคาลมาตาเถรี พระวักกलि

เมธี พัทธกษัตริธรรม

บทคัดย่อ

บทความนี้เริ่มต้นจากความช่างสงสัยในตัวข้าพเจ้ากระตุ้นความกระหายใคร่รู้เกี่ยวกับการเจริญภาวนา “พุทธานุสติ” ซึ่งในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสชั้นหลัง เช่น **วิสุทธิมรรค** ได้นำการปฏิบัตินี้มาจัดไว้ในการฝึกสมาธิ โดยนำเสนอเนื้อหาของไตรปิฎกถึง “พระพุทธรูป” แต่อีกด้านหนึ่งใน **ขุททกนิาย** ซึ่งอยู่ในพระสุตตันตปิฎกก็มีกรณียาณา “พุทธานุสติ” อีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นการตรีกะลิกถึง “พระพุทธรูป” ซึ่งการเจริญภาวนาแบบนี้สามารถทำให้ไป “เห็น” พระพุทธรูปได้ในสมาธิ และพบเห็นอย่างเด่นชัดในพระฝ่าย “ศรัทธาวิมุตตะ”

คำสำคัญ: พุทธานุสติ, การเห็นพระ, ปฏิบัติธรรม, พระปิงคิยะ, พระสังคาลมาตาเถรี, พระวักกलि

Abstract:

**“Buddhānussati” and “Visualization of the Buddha”:
the Case Study of Piṅgiya, Siṅgālamātātherī and Vakkali
by Maythee PITAKTEERADHAM**

My own curiosity urged me to start writing this article. I wish to know about *buddhānussati* which is categorized as one of the meditation methods in later Buddhist texts e.g. *Visuddhimagga*, where it is described as a way of setting one’s intention on “*buddhagūṇa*,” the Buddha’s virtue. On the other hand, the *Khuddakanikāya* of the *Suttantapiṭaka* mentions *buddhānussati* in a different way: setting one’s intention on “the Buddha himself,” which enable one to “see” the Buddha in his/her mind during meditation, particularly for monks who are called “*saddhādhimutta*.”

1. บทนำ

พุทธานุสสติ(Buddhānussati) จัดเป็นหนึ่งในอนุสสติ(anussati) ⁶¹ และ อนุสสติ 10 ² ถ้าแปลตามรูปศัพท์คือ การตามตรikirะลึกถึงสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยทั่วไปเป็นการตรikirะลึกถึงพระพุทธรูป 9 ประการ³ สามารถพบใน

¹ อนุสสติ 6 ได้แก่ 1. พุทธานุสสติ 2. ธัมมานุสสติ 3. สังฆานุสสติ 4. สีลानุสสติ 5. จาคานุสสติ 6. เทวตานุสสติ (ดู DN III: 250¹¹⁻¹³)

² อนุสสติ 10 คือ การเพิ่ม 7. มรณสสติ 8. กายคตาสติ 9. อานาปานสสติ 10. อุปสมานุสสติ เข้าไปใน อนุสสติ 6 (ดู AN I: 30⁶⁻¹⁶)

³ Ee, Se: idha Mahānāma ariyasāvako (1) Tathāgataṃ anussarati: iti pi so (*2) bhagavā (3) araham (4) sammāsambuddho (5) vijjācaraṇasampanno (6) sugato (7) lokavidū (8) anuttaro (9) purisadammasārathi (10) satthā devamanussānam (11) buddho (*2) bhagavā ti (AN III: 285³⁻⁶).

แปล: มหทานามะ พระอริยสาวกที่อยู่ในกรณีนี้ (ผู้ได้บรรลุลผลแล้ว รู้ชัดศาสนาแล้ว) ย่อมระลึกถึงตถาคตว่า “แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ทรงเพียบพร้อมไปด้วยวิชาและจรณะเสด็จไปได้แล้ว รู้แจ้งโลก anuttaro purisadammasārathi เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ตื่น เป็นผู้รู้ เป็นผู้รู้พระผู้มีพระภาค”

ในการแบ่งพระพุทธรูปนั้นมีหลากหลายวิธี ถ้านับตามตัวเลขข้างต้นจะมีทั้งหมด 11 แต่ในหนังสือสวดมนต์แปลทั่วไปคล้ายจะแบ่งพระพุทธรูปออกเป็น 9 ประการตามสายจารีตที่สืบทอดกันมา กล่าวคือ ไม่นับ (1) Tathāgata, แปลรวม (8) anuttaro และ (9) purisadammasārathi เข้าด้วยกัน เช่น ในฉบับแปล มจร แปลว่า “เป็นสารถิณีผู้ผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม” (อง.จก. 22/10/421 แปล.มจร)

แต่ในฉบับแปล มจร.2537, 2555 แปลแตกต่างจากฉบับแปล มจร โดยแปล “แยก” คำ กล่าวคือ “เป็นสารถิณีผู้ผู้ที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า” (อง.จก. 36/281/529 แปล.มจร.2537; อง.จก. 36/281/521 แปล.มจร.2555)

ในประเด็นนี้คัมภีร์ **วิสุทธิมรรค** ได้มีการกล่าวถึงไว้ ผู้วิจัยสรุปได้ใจความว่า แปลได้ทั้งสองแบบ แต่อรรถกถาจารย์อธิบายนัยการแปลแบบ ฉบับแปล มจร.2537, 2555 ขึ้นเป็นลำดับแรก หลังจากนั้นจึงอธิบายการแปล “เป็นสารถิณีผู้ผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม” เป็นนัยต่อมา (วิสุทธิ. 2/138/308-310 ฉบับภูมิพลโลกขุ)

(ต่อหน้าถัดไป)

พระสูตรตันตปิฎก และในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสชั้นหลัง เช่น **วิสุทธิมรรค** ระบุว่าโดยพระพุทโธสภาจารย์⁴ ซึ่งท่านได้นำการปฏิบัตินี้มาจัดไว้ในการฝึกสมาธิ โดยกล่าวไว้เพียงน้อยเดียวคือ การระลึกถึง “พระพุทฺธคุณ”

แต่อีกด้านหนึ่งใน **ขุททกนิกาย** ซึ่งอยู่ในพระสูตรตันตปิฎกอีกเช่นกันก็มีการเจริญภาวนา “พุทธานุสติ” อีกรูปแบบหนึ่งซึ่งเป็นการตรึงระลึกนึกถึง “พระพุทฺธองค์” และด้วยการปฏิบัติแบบนี้สามารถไป “เห็น” พระพุทฺธองค์ในสมาธิ ในบทความนี้ผู้วิจัยจะขอศึกษาโดยมุ่งประเด็นไปที่การเจริญภาวนา “พุทธานุสติ” แบบตามตรึงระลึกถึง “พระพุทฺธองค์” พร้อมกับนำเสนอกรณีของผู้ปฏิบัติภาวนาในรูปแบบนี้

2. “พุทธานุสติ” ตามนัยของคัมภีร์วิสุทธิมรรค

การปฏิบัติ “พุทธานุสติ” ตามนัยของ **วิสุทธิมรรค** คือ การระลึกถึง “คุณ” ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในปัจจุบันจะอยู่ในบทสวดมนต์ที่เป็นบทระลึกถึงพระพุทฺธคุณ กล่าวคือ

iti pi so bhagavā araham sammāsambuddho vijjācaranasampanno
sugato lokavidū anuttaro purisadhammasārathi satthā
devamanussānam buddho bhagavā ti.

เชิงอรรถ 3 (ต่อ)

หนึ่งใน Iwanami-bukkyō-jiten 岩波仏教辞典 (พจนานุกรมพุทธศาสนาฉบับอิวานามิ) เรียกว่า 如来十号 ซึ่งแบ่งพุทฺธคุณเป็น 10 ประการ โดยทางพุทธศาสนาฝ่ายเหนือได้รวมนัยของ (8), (9) เข้าด้วยกัน (Iwanami 1989: 642L)

⁴ ผู้วิจัยมีความชอบเป็นการส่วนตัวในการใช้คำของพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ในที่นี้ จึงขอให้คำว่า พระพุทโธสภาจารย์ ซึ่งเป็นการเขียนแบบภาษาบาลี ไม่ใช่ พระพุทโธสภาจารย์ ซึ่งเป็นการเขียนอิงภาษาสันสกฤต

จากด้านบนพระพุทธโฆสาจารย์ได้พรรณนา “คุณ” ของพระพุทธเจ้าทั้งเก้า ประการเป็นลำดับ เช่น ยกคำว่า araham และพรรณนาพระพุทธคุณ ดังนี้

พระโยคีย์อมระลึกเนื่อง ๆ ว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงเป็น พระอรหันต์ ... เพราะความเป็นผู้ไกลกิเลส เพราะทรงกำจัดอริ(ข้าศึก) และเพราะทรงทำลายอระ(ซึ่ง)กำได้ เพราะทรงเป็นผู้ควรต่อทักษิณาวัตถุ ทั้งหลายมีปัจจัยเป็นต้น⁵

“พุทธานุสติ” ที่กล่าวไว้ใน **วิสุทธิมรรค** คล้ายกับมีเฉพาะนัยนี้ กล่าวคือ การ ระลึกถึง “คุณ” เพียงเท่านั้น ทางคัมภีร์ **วิมุตติมรรค**⁶ (Vimuttimaggā, 解脱道論) ระบุว่าโดยพระอุปติสสะเถระซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกันว่า **วิมุตติมรรค** ถูกรจนาขึ้นมาก่อนคัมภีร์ **วิสุทธิมรรค**⁷ ก็ให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกัน⁸

พระพุทธโฆสาจารย์กล่าวอย่างน่าสนใจว่า เมื่อปฏิบัติ “พุทธานุสติ” โดย การตรikirระลึกถึง “คุณ” ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะได้สมาธิในขั้น “อุปจาระ

⁵ วิสุทธิ. 2/125/274-275 (ฉบับภูมิพโลภิกขุ)

⁶ คัมภีร์ **วิมุตติมรรค** เป็นวรรณคดีบาลีประเภทปกรณวิเสส ที่อธิบายไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นทางแห่งความหลุดพ้น (วิมุตติมรรค) โดยถูกรจนาขึ้นก่อนคัมภีร์ที่มีชื่อคล้ายกันคือ คัมภีร์ **วิสุทธิมรรค** ของพระพุทธโฆสาจารย์ซึ่งรจนาตามแนวทางของสำนักมทวิหารของลังกา แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า คัมภีร์ **วิมุตติมรรค** ฉบับภาษาบาลีได้สูญหายไป ยังคงหลงเหลือแต่ฉบับภาษาจีน (T32 no.1648) ซึ่งได้รับการแปลออกมาเป็นภาษาอังกฤษ ภาษาญี่ปุ่น ส่วนในภาษาไทย พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต) ได้ทำการแปลออกมาจากฉบับภาษาอังกฤษ (ดูเพิ่มเติม พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต) 2554: 8-11)

⁷ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต) (2554: 8-11)

⁸ ดูเหมือนว่าใน **วิมุตติมรรค** ฉบับแปลของท่าน Ehara et al. (1961:141) จะนำเสนอการแปลที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปในการเจริญภาวนาพุทธานุสติ

(ต่อหน้าถัดไป)

(upacāra)” กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การเจริญพุทธานุสตินั้นไม่สามารถบรรลุฌาน
ขั้นที่ 1 ได้?⁹ ส่วนคัมภีร์ **วิมุตติมรรค** ก็ให้ข้อมูลไม่แตกต่างกัน¹⁰

เชิงอรรถ 8 (ต่อ)

วิมุตติมรรค (解脱道論)

如說修多羅涅槃底里句。若人欲念佛。其可恭敬如佛像處 (T32: 426c⁶⁻⁸)

According to the netti Sutta, if a man wishes to meditate on the
Buddha, he should worship Buddha images and such other objects.

(Ehara et al. 1961: 141)

Harrison (1992: 219) ก็แปลตามสำนวนด้านบน แต่เมื่อเปรียบเทียบกับ
วิสุทธิมรรค แล้ว ดูเหมือนการแปลประโยคนี้ตรงส่วนที่ขีดเส้นใต้ ควรจะอ่านอย่างที่
Yamabe (1999: 132) เสนอแนะดังต่อไปนี้

...c’assa sarīsam pi cetiyagharam iva pūjārahamaṃ hoti... [可恭敬=
pūjārahamaṃ (มีค่าควรแก่การบูชา) 如=iva (เปรียบเหมือน) 佛像處=
cetiyagharam (สถานที่ของพระพุทธรูป หรือ สถานที่ที่มีพระพุทธรูป
ประดิษฐานอยู่?)]

ดังนั้นควรจะแปลประโยคที่ขีดเส้นใต้ใหม่ ดังนี้

若人欲念佛。其可恭敬如佛像處

แปล: ถ้าผู้ใดปรารถนา[เจริญ]พุทธานุสติ ผู้นั้นมีค่าควรแก่การเคารพบูชาเปรียบ
ดังเป็นสถานที่ซึ่งพระพุทธรูป[ถูกประดิษฐานไว้]

ดูเพิ่มเติม Sasaki (1997b: 219)

⁹ buddhaguṇānaṃ pana gambhīratāya nānappakāraguṇānussaraṇādhimuttatāya
vā appanaṃ appatvā, upacārappattam eva jhānaṃ hoti (Vism: 212²⁹⁻³¹).

¹⁰ 彼坐禪人以此門此行。已此功德現念如來。其心成信。以信自在。以念自在心常不亂。
若心不亂。滅蓋禪分起內行禪成住。問何故念佛起內行非安。答佛功德者。於第一義
深智行處。第一義事於深智行處。心不得安。以細微故。復次當念不一功德。若坐禪
人憶念不一功德。心種種緣作意共起。心成不安。是相為一切外行行處。問若念不一
功德。心既不一。外行禪不當成。若專一心。外行禪成住。答若念如來功德。及念佛
成一心。是故無過。(T32: 428a¹⁷⁻²⁷)

(ต่อหน้าถัดไป)

ใน **อรรถกถาชาดก** ถ้าพิจารณาตามสายจารีตแล้ว อรรถกถาจารย์คือ พระพุทธโฆสาจารย์ ซึ่งเป็นคนเดียวกับที่รจนา **วิสุทธิมรรค** ท่านได้กล่าวเกี่ยวกับผลของการปฏิบัติภาวนา “อนุสติ” 3 ได้แก่ พุทธานุสติ, ธัมมานุสติ และสังฆานุสติไว้ว่า สามารถบรรลุตั้งแต่ โสตาปัตติมรรคจนถึงอรหัตผล¹¹

เชิงอรรถ 10 (ต่อ)

Ehara (1961: 148): That yogin recollects him who comes and goes in the same way, thus: Through these ways and these virtues, he arouses confidence in his mind. Being full of confidence and being easy in the recollection, his mind is always undisturbed. Because of his mind being undisturbed, he attains to access-meditation.

Question: How is it that one who meditates on the Buddha attains to access and not to fixed meditation, jhāna?

Answer: In the highest sense, the virtue of the Buddha is a subject of profound wisdom. In this sense the yogin cannot attain to fixed meditation, jhāna, owing to abstruseness. And again, he has to recollect not merely one virtue. When he thinks on many virtues he cannot attain to fixed meditation, jhāna. This is a subject of meditation of all access-concentration.

Question: Access is attained through concentration on a single object. If he thinks on many virtues, his mind is not concentrated. How then does he gain access?

Answer: If he recollects the virtues of him who comes and goes in the same way and of the Enlightened One, the yogin's mind becomes concentrated. Therefore, he is untroubled.

¹¹ Ja I: 97¹³⁻¹⁷. ดูเพิ่มเติม Shaw (2006: 113). สำหรับประเด็นนี้ อาจจะทำให้เกิดคำถามขึ้นได้ว่า “พระอริยบุคคลต้องได้ฌานหรือไม่” เช่น กรณีของพระอรหันต์ประเภท สุขวิปัสสโก (พระอรหันต์ปัญญาวิมุต) ศึกษาเพิ่มเติมในบทความ “พระอรหันต์ปัญญาวิมุตต้องอาศัยฌานสมบัติในการบรรลุธรรมหรือไม่” โดยพระมหาพงศ์ศักดิ์ จาณีโย ในวารสารเล่มนี้

ใน **วิมุตติมรรค** แม้จะกล่าวเช่นเดียวกับ **วิสุทธิมรรค** ว่าได้สมาธิแค่ชั้น “อุปปจาระ” แต่ก็มีคำแนะนำข้อมูลอื่นที่กล่าวถึงผลของการเจริญ “พุทธานุสติ” ทำให้เกิดฌาน 4 ถึงแม้จะเขียนแนะนำเพียงสั้น ๆ ก็ตาม¹²

หนึ่งในสัทธุตติเถราปทานที่อยู่ในคัมภีร์ **อปทาน** ได้กล่าวถึงประวัติในอดีตชาติของพระสัทธุตติเถระ มีจุดที่น่าสนใจเกี่ยวกับการเจริญภาวนา “พุทธานุสติ” ว่า “พุทธานุสติ” เป็นการเจริญภาวนาที่ยอดเยียมกว่าการเจริญภาวนาทั้งหลาย¹³

¹² 復說以念佛四禪亦起(念佛已竟) (T32: 428a²⁷).cf. AN III: 285⁶⁻¹⁸ Ee: yasmim Mahānāma samaye ariyasāvako Tathāgatam anussarati, nev’ assa tasmim samaye rāgapariyuṭṭhitam cittam hoti, na dosapariyuṭṭhitam cittam hoti, na mohapariyuṭṭhitam cittam hoti, ujugatam ev’ assa tasmim samaye cittam hoti Tathāgatam ārabha. Ujugatacitto kho pana Mahānāma ariyasāvako labhati atthavedaṃ, labhati dhammavedaṃ, labhati dhammūpasamhitam pāmujaṃ, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vediyati, sukhino cittam samādhiyati...dhammasotaṃ samāpanno buddhānussatiṃ bhāveti ผู้เข้าถึงกระแสธรรม[=พระโสดาบัน]ย่อมเจริญพุทธานุสติ).

อรรถกถา Ee: *pamuditassā* ti duvidhena pītipāmojjena pamuditassa; *pīti jāyatī* ti pañcavidhā pīti nibbattati; *kāyo passambhatī* ti nāmakāyo ca karajakāyo ca darathapaṭippassaddhiyā paṭippassambhati; *sukhan* ti kāyikacetasiṃ sukhaṃ; *samādhiyati* ti ārammaṇe sammā ṭhapitaṃ hoti... *dhammasotasamāpanno* ti vipassanāsamkhātaṃ dhammasotaṃ samāpanno; *buddhānussatiṃ bhāveti* ti buddhānussatikammaṭṭhānaṃ brūheti vaḍḍheti...iti mahānāmo sotāpannassa nissayavihāraṃ pucchi: satthā pi ‘ssa tam eva kathesi (Mp III: 337¹⁵-338²).

¹³ Ee: bhavehi buddhānussatiṃ bhāvanānaṃ anuttaraṃ (Ap I 21.36)

แปล: ในบรรดาการเจริญภาวนาทั้งหลาย เธอจงเจริญภาวนา พุทธานุสติ ที่ยอดเยี่ยม [กว่าการเจริญภาวนาทั้งหลาย]

เมื่อพิจารณา “พุทธานุสติ” ในสัทธุตติเถราปทาน ดูเหมือนจะมีนัยว่า เป็นพุทธานุสติที่ระลึกถึง “พระพุทธรองค์”

3. พุทธานุสติที่ระลึกถึง “พระพุทธรองค์”

Sakurabe (1976), Harrison (1992), Yamabe (1999) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเจริญภาวนา “พุทธานุสติ” ทางสายบาลี แต่ก็เป็นเพียงมุมมองเดิม ๆ กับ “พุทธานุสติ” ที่ตรึงระลึกถึง “พระพุทธรุคุณ” ในสายคัมภีร์บาลี

จนกระทั่ง Shaw (2006: 116-118), Williams (2009: 209-212) ได้พบข้อมูลที่น่าสนใจ และนำเสนอเกี่ยวกับการเจริญภาวนา “พุทธานุสติ” ในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งอยู่ใน **สูตรนิบาต** (Suttanipāṭa=Sn) จุดเด่นของการเจริญภาวนา “พุทธานุสติ” แบบนี้คือ ทำการตรึงระลึกถึง “พระพุทธรองค์” กล่าวอีกนัยหนึ่งคือนึก “รูป” ของพระพุทธรองค์ในการปฏิบัติภาวนา ผู้ปฏิบัติในรูปแบบนี้ คือ พระปิงคิยะ ซึ่งเดิมทีเป็นหนึ่งในศิษย์ของพราหมณ์พาวรี

ผู้วิจัยได้ค้นคว้าต่อยอดพบว่า ใน Sn 1146 พระปิงคิยะได้รับการจัดอยู่ในกลุ่มเดียวกับพระวัคกลี, พระภัทราวุธ และพระอาฬวิโคตมะ เมื่อพิจารณาพระกลุ่มนี้พบว่า พระวัคกลีได้รับการยกย่องให้เป็นเลิศในฝ่าย “ศรัทธาธิมุตตะ”

ด้วยร่องรอยนี้เป็นจุดเริ่มต้น ทำให้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า พระฝ่าย “ศรัทธาธิมุตตะ” และการเจริญภาวนา “พุทธานุสติ” แบบตรึงระลึกถึง “พระพุทธรองค์” ควรจะมีความสัมพันธ์กัน ในลำดับถัดไปผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงพระเถระและพระเถรีที่มีคุณสมบัติดังกล่าวนี้

4. ศรัทธาธิมุตตะ

เรามาพิจารณาคำว่า “ศรัทธาธิมุตตะ” กันก่อนเป็นลำดับแรก ภาษาบาลี คือ คำว่า saddhādhimutta มาจากคำสมาสของคำว่า saddhā (Skt.śraddhā) และ adhimutta (Skt.adhimukta (อธิมุตตะ) < ta ปัจจัย (pp.) ของ adhi √muc) หมายถึง มุ่งมั่นในศรัทธา, ตั้งมั่นในศรัทธา, ไน้มลงในศรัทธา สำหรับตัวอย่างการใช้

เกี่ยวกับคำศัพท์นี้สามารถศึกษาได้จาก Fujita (1992) และ Murakami et al. (1989)

Sakurabe (1975) ได้รวบรวมความหมายของคำว่า *adhimukti* (Pāli: *adhimutti*, Chi: 信解) ผู้วิจัยขอสรุปและเรียบเรียงความหมายที่ Sakurabe รวบรวมไว้ดังต่อไปนี้

1. มีความหมายว่า มีความมุ่งมั่นต่อสิ่ง ๆ หนึ่ง หรือมีความรักปรารถนาต่อสิ่ง ๆ หนึ่งอย่างแรงกล้า
2. มีความหมายว่า ไม่มีความกังขา, มีความตั้งมั่น
3. มีความหมายเท่ากับ หลุดพ้น (Skt: *vimukti*, Pāli: *vimutti*)
4. มีความหมายเท่ากับ การหลุดพ้นอย่างยิ่ง *adhimukti*= *adhikā vimuktiḥ*

Fujita (1992) ได้ยกตัวอย่างการใช้ที่น่าสนใจจากพระสูตร มีความหมายคล้ายกับความหมายที่ 2 คือ

*tathāgate saddhā nivīṭṭhā hoti mūlajātā patitṭhitā*¹⁴

แปล: ศรัทธาที่ตั้งมั่นแล้ว มีรากที่เกิดแล้ว ตั้งอยู่ในพระตถาคต

ถ้าพิจารณาจากพระวัคคิ, พระปิงคิยะ และพระสิงคาลมาตาเถรีที่จะกล่าวในลำดับต่อไปนั้น จะทราบว่า ท่านเหล่านี้เป็นผู้มีความศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อพระพุทธรองค์ ด้วยผลจากการค้นคว้าทั้งทางด้านความหมายของคำ และลักษณะนิสัยที่โดดเด่นของพระเถระและพระเถรีในสายศรัทธาธิมุตตะนี้ ทำให้ผู้วิจัยประจักษ์ว่า “ศรัทธาธิมุตตะ” หมายถึง ผู้ตั้งมั่นในศรัทธา[ที่มีต่อพระพุทธรองค์]

¹⁴

MN I: 320¹⁷⁻¹⁸

5. พระเถระและพระเถรีในสายศรัทธาธิมุตตะ

กรณีของพระเถระและพระเถรีในสายศรัทธาธิมุตตะที่ผู้วิจัยจะศึกษามีดังนี้คือ

1. พระวักกलिเถระ ผู้เป็นเลิศทางด้านศรัทธาธิมุตตะในกลุ่มภิกษุทั้งหลาย
2. พระสิงคาลมาตาเถรี ผู้เป็นเลิศทางด้านศรัทธาธิมุตตะในกลุ่มภิกษุณีทั้งหลาย
3. พระปิงคิยะเถระ

ในสามท่านนี้ สองท่านแรกเป็น “เอตทัคคะ” กล่าวคือ ผู้เป็นเลิศที่สุดในกลุ่มนี้ ในฝ่ายพระเถระ และฝ่ายพระเถรี ส่วนท่านสุดท้าย คือ พระปิงคิยะเป็นบุคคลสำคัญ เพราะท่านทำให้เราสามารถทราบวิธีการเจริญภาวนา “พุทธานุสสติ” แบบตรีกระลึกถึง “พระพุทธรองค์” โดยละเอียด ยิ่งไปกว่านั้นทำให้เราสามารถทราบว่าท่านเองเป็นพระที่อยู่ในสายเดียวกับพระวักกलि อีกทั้งยังเป็นเหมือนกระจกส่องสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการเจริญภาวนาของพระสิงคาลมาตาเถรี และพระวักกलि ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้นเพื่อสะดวกในการทำความเข้าใจ ผู้วิจัยจะขอศึกษาแต่ละท่านเรียงตามลำดับดังนี้

1. พระปิงคิยะเถระ
2. พระสิงคาลมาตาเถรี
3. พระวักกलिเถระ

6. กรณีศึกษา

6.1 พระปิงคิยะ

ท่านปิงคิยะมีความชรา สังขารร่างกายมีความเสื่อมถอย ได้ทูลถามปัญหาต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเกี่ยวกับธรรมอันใดที่สามารถกำจัดชาติและชรา พระพุทธรองค์ตรัสตอบว่า คนที่ประมาทถูกทำลายด้วยรูปทั้งหลาย คนที่ไม่ประมาท

ควรละรูปเหล่านี้เสีย¹⁵ การตรัสตอบแบบนี้สามารถพิจารณาได้ว่า ท่านปิงคียะมีการ
ยึดติดในรูปภายนอกและไม่ปรารถนาความแก่ชรา¹⁶

ในที่สุดท่านปิงคียะบรรลุปะเป็นพระอนาคามี¹⁷ เดินทางกลับไปหาพราหมณ์พาวรี
ซึ่งเป็นทั้งอาจารย์และเป็นทั้งลุงของท่าน อีกทั้งเป็นผู้ส่งท่านมาถามปัญหา

¹⁵ Ee: jinno 'ham asmi abalo vītaṇṇo, icc-āyasmā Piṅgiyo nettā na suddhā, savanaṃ na phāsu, māhaṃ nassaṃ momuho antarāya, ācikkha dhammaṃ, yam ahaṃ vijaññaṃ jātijarāya idha vippahānaṃ. (Sn 1120)
disvāna rūpesu vihaññaṃāne, Piṅgiyā ti Bhagavā ruppanti rūpesu janā pamattā, tasmā tuvaṃ Piṅgiya appamatto jahassu rūpaṃ apunabbhavāya. (Sn 1121)

แปล: **ผู้มีอายุปิงคียะ[กล่าว]ว่า**

ข้าพระองค์ชราแล้ว ไม่มีเรี่ยวแรง ผิวพรรณก็เหี่ยวหมอง ดวงตา[ทั้ง
สอง]ก็[มอง]ไม่ชัดเจน หู[ก็]ฟังไม่ชัดเจน ขอข้าพระองค์อย่าได้ตายในระหว่างนี้ ในขณะที่
เป็นผู้หลงอยู่เลย ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรม [ซึ่งเป็นธรรมที่สามารถ]ละทิ้งชาติและ
ชราในที่นี้ได้ ข้าพระองค์ปรารถนาจะทราบ[ธรรม]นี้

พระพุทธเจ้า[ตรัส]ว่า

ปิงคียะ ชนทั้งหลายเห็น[ชนอื่นที่กำลัง]ถูกทำลายเพราะรูปทั้งหลาย [ก็ยังเป็น]
ผู้มีความประมาท ย่อมถูกทำให้ย่อยยับเพราะรูปทั้งหลาย[นั้น] เพราะฉะนั้น ปิงคียะ
เธอผู้ไม่มีความประมาท จงละรูปเสียเพื่อไม่มีภพ[ที่จะหวนกลับมาเกิด]อีกครั้ง

¹⁶ Ee: idāni, yasmā Piṅgiyo kāye sāpekkhatāya “jinno 'ham asmi” ti ādim āha, ten 'assa Bhagavā kāye sinehappahānatthaṃ disvāna rūpesu vihaññaṃāne ti gātham āha (Pj II: 603⁶⁻⁹).

แปล: ในขณะนั้น เนื่องจาก ท่านปิงคียะกล่าว[คาถา]ว่า *jinno 'ham asmi* (ข้าพระองค์
ชราแล้ว) เป็นต้น เพราะยังมีความปรารถนาในกายอยู่ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค
จึงตรัสคาถาว่า *disvāna rūpesu vihaññaṃāne* (เห็น[ชนอื่นที่กำลัง]ถูกทำลายเพราะ
รูปทั้งหลาย) [เป็นต้น] เพื่อให้ท่านปิงคียะละความเสนาหาในกาย

ดูเชิงอรรถด้านบนประกอบ

¹⁷ ท่านปิงคียะบรรลุนาคามีผลตามอรรถกถาจารย์ที่ได้อธิบายไว้ในประโยคต่อไปนี้
Ee: Piṅgiyo anāgāmiphale patitthāsi (Pj II: 603²⁰⁻²¹).

พระพุทธองค์พร้อมด้วยคณะศิษย์ของพราหมณ์พาวรี ในลำดับต่อจากนี้ไปจะเป็น
บทสนทนากันระหว่างท่านปิงคิยะและพราหมณ์พาวรี

eko tamanud’ āsīno¹⁸ jutimā¹⁹ so pabhaṅkaro²⁰

Gotamo bhūripaṅṅhāṇo Gotamo bhūrimedhaso. (Sn 1136)

[พระปิงคิยะกล่าวว่า]

[พระโคตมะ] ทรงเป็นเอก, ประทับนั่งทำลายความมืด, มีความ
สว่างไสว²¹, ทรงกระทำ[ให้เกิด]แสงสว่าง (ทรงเปล่งรัศมี) พระโคตมะ
ผู้มีปัญญาประจักษ์แผ่นดิน²² พระโคตมะผู้มีความรู้ประจักษ์แผ่นดิน²³

kiṃ nu²⁴ tamhā vippavasasi muhuttam api Piṅgiya

Gotamā bhūripaṅṅhāṇā Gotamā bhūrimedhasā. (Sn 1138)

¹⁸ Ee, Se: āsīno; Be: āsino

¹⁹ Se, Be: jutimā ; Ee: jātīmā

²⁰ Se, Be: pabhaṅkaro; Ee: pabhaṅkaro

²¹ ใน Ee เป็น jātīmā ซึ่งคงเป็นสาเหตุทำให้มีการสับสนหนึ่งแปลออกมา เป็น ชาตดี,
เกิดในตระกูลที่สูง เช่น Nakamura (2000), Murakami et al. (1989) เป็นต้น
แต่เมื่อพิจารณาจากฉบับ Se, Be ใช้คำว่า jutimā และ Ee ก็มีคำว่า jutimā เป็นอีกคำ
อ่านหนึ่งที่อยู่ในเชิงอรรถ และเมื่อพิจารณาจากเนื้อความของ Sn 1136 ประกอบ
เช่น tamanudo (ผู้ทำลายความมืด), pabhaṅkaro (ผู้ทำให้เกิดแสงสว่าง) เป็นการ
กล่าวสรรเสริญพระพุทธองค์ที่มีนัยเกี่ยวกับความสว่าง ทำให้ผู้วิจัยคิดว่า jutimā
เป็นตัวเลือกที่ดีที่สุด จึงได้แปลออกมาเช่นนี้

²² Norman (2006: 137): Gotama of great understanding. Ee: *bhūripaṅṅhāṇo*
ti nāṇaddhajo (Pj II: 605²³).

²³ Norman (2006: 137): Gotama of great intelligence. Ee: *bhūrimedhaso*
ti vipulapaṅṅho (Pj II: 605²⁴).

²⁴ Be: kiṃ nu; Se, Ee: kin nu

yo te dhammam adesesi sandiṭṭhikam akālikam taṇhakkhayam
anītikam yassa n' atthi upamā kvaci. (Sn 1139)

[พราหมณ์พาวรี²⁵ กล่าวว่า]

25

ข้อมูลเกี่ยวกับ พราหมณ์พาวรีและปิงคียะ ในคัมภีร์ต่าง ๆ

1. ขึ้นส่วนคัมภีร์สันสกฤต

คณะสำรวจชาวเยอรมัน (Turfan-Expedition 1913-1914) ได้ขุดพบชิ้นส่วนของพระสูตร pārayāṇa-sūtra ซึ่งถูกรวบรวมไว้ใน Lore Sander u. Ernst Waldschmidt, *Sanskrihandschriften aus den Turfanfunden Reil IV* (Wolfgang Voigt, *Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland* Band X, 4) Wiesbaden 1980: 236-237 ได้พบว่ามีหลักฐานในใบลานที่สอดคล้องกับข้อมูลฝ่ายบาลีที่เกี่ยวกับชื่อของพราหมณ์ Bāvari ดังนี้

1.1 drṣṭva ca bavarī buddham prhṛṣṭo mas-ābhava เพราะได้เห็นพระพุทธเจ้า พาวรีได้มีความปีติใจ[อย่างขนลุก]ชู้น (ผู้วิจัยเห็นด้วยการอ่านของ Murakami: prahrṣṭo manasābhavat?)

1.2 Bāvarīm dvipadaśreṣṭho brāh[m]a..... ผู้ที่เป็นเลิศที่สุดในหมู่สัตว์สองเท้า (=พระพุทธเจ้า?) ...พราห...พาวรี

2. คัมภีร์จีน

賢愚經 波婆離品 (三 : 波婆梨) T4: 432b¹³-436c⁶

3. Abhidharmakośabhāṣya (AKBh)

AKBh มีการกล่าวถึงพราหมณ์ที่ชื่อ Badari โดยอ้างอิงมาจาก Kṣudraka-āgama [ซึ่ง Sakurabe (1960) ให้ความเห็นว่าจะเทียบเคียงได้กับ ขุททกนิกาย ของบาลี] และในฎีกาของ AKBh ที่ชื่อว่า *Upāyikā* ซึ่งในปัจจุบันหลงเหลือเพียงแค่ฉบับทิเบต ได้มีการกล่าวถึงบุคคลที่ชื่อ ปิงโค [de nas ping go stan las langs... แปล: หลังจากนั้น ปิงโคได้ลูกจากที่นั่น] ซึ่งน่าจะสนใจว่าพราหมณ์ Badari และ ปิงโค คือพราหมณ์พาวรี และ ท่านปิงคียะ ในขุททกนิกายของบาลีหรือไม่

Honjō (1983) ไม่ได้กล่าวอะไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ เนื่องจากประเด็นนี้น่าจะมีการถกกันค่อนข้างยาวและละเอียดซึ่งน่าจะเขียนเป็นบทความอีกชิ้นขึ้นมาได้เลย ผู้วิจัยจึงขอกล่าวเฉพาะประเด็นเรื่องชื่อของ พราหมณ์ Badari ที่อยู่ใน AKBh ที่ไม่สอดคล้องกันเมื่อเปรียบเทียบทั้งสามฉบับพากซ์ คือ สันสกฤต จีน และทิเบต ผู้วิจัยขอพิจารณาจากฉบับสันสกฤตของ AKBh เป็นลำดับแรก

(ต่อหน้าถัดไป)

1. Kṣudrake'pi cāgame Daridra-brāhmaṇam adhikṛtyoktam.

(AKBh: 466⁵) แปล: อีกทั้ง ใน Kṣudraka-āgama ก็เช่นกัน มีการกล่าวถึงพราหมณ์ชื่อ Daridra

2. tvam svādare (Lee, ผู้วิจัย tvamṣ vādare, AKBh: 466⁶)

แต่ฉบับจีนและทิเบตพูดถึงชื่อของพราหมณ์ที่อยู่ในประโยคสันสกฤตคู่ขนานด้านบนมีความไม่สอดคล้องกัน

- ฉบับจีนของพระปรมาภรณ์ (真諦): 1. 波遮利婆羅門, 2. 波遮利
- ฉบับจีนของพระเสวียนจิ้ง (玄奘): 1. 婆羅門婆陀利 (Bādari), 2. 婆陀利
- ฉบับทิเบต: rgya shug gi bu

จากข้างต้น ฉบับสันสกฤตอ่านว่า Daridra และ Vādari แต่ Honjō (1984) และ Ejima (1987) ได้เปรียบเทียบฉบับสันสกฤต, ฉบับพากษ์จีน 2 ฉบับ และทิเบตแล้วชำระเป็น Bādari ซึ่งแน่นอนฉบับของจีนและทิเบตมองทั้ง Daridra และ Vādari เป็นคน ๆ เดียวกัน และเมื่อพิจารณาเนื้อความในฉบับสันสกฤตเอง ก็พบว่าควรที่จะเป็น คน ๆ เดียวกัน แต่อาจจะมีการผิดพลาดจากการจารหรือการอ่านระหว่างการสืบทายคัมภีร์ ทำให้ชื่อไม่สอดคล้องกัน

ยังมีประเด็นที่น่ากังขาในฉบับของพระปรมาภรณ์ ซึ่งถอดเสียงอ่านได้ว่า 波遮利 ทาง Ejima (1987) และ Lee (2005) ถอดเสียงมาเป็น vakkali? โดยใช้เครื่องหมายคำถามไว้ เพราะไม่แน่ใจ แต่ผู้วิจัยคิดว่าไม่ควรเป็นคำที่ถอดเสียงมาจาก vakkali ถ้าเรามาดูการใช้อักษร 遮 ในฉบับเฉพาะของพระปรมาภรณ์ ในที่อื่น ๆ ของ AKBh แล้ว ดูเหมือนจะถอดเสียงคำว่า cā และ va ดังตัวอย่างต่อไปนี้จาก IAKBh

- กรณิของ cā เช่น 遮摩羅 cāmara, 遮婁=cāru (IAKBh I: 156)
- กรณิของ va เช่น 遮摩羅遮羅=cāmarāvara [ดูเหมือนว่าจะมี 遮 ทั้งสองทีในคำนี้ตัวแรกอ่าน cā แต่ตัวหลังอ่าน va เมื่อเทียบเคียงกับคำอ่านคู่ขนานในฉบับ Skt. ของ AKBh] (IAKBh I: 156)

ฉะนั้นควรจะอ่านได้ทั้ง cā และ va แต่ไม่ควรอ่านว่า ka ในกรณิฉบับจีนของพระปรมาภรณ์

สำหรับคำว่า 波 โดยส่วนใหญ่ในฉบับของพระปรมาภรณ์ จะใช้ถอดเสียงคำว่า pa, pā, pra (IAKBh II: 384) เป็นส่วนใหญ่ แต่ถ้าดูใน KBD จะพบว่ามีทั้งเสียง pa, pra, ba, va ซึ่งก็มีทั้งกรณิเสียงสั้นและเสียงยาวคละกันไป (波婆=pāvā,

(ต่อหน้าถัดไป)

ปิงคียะ [พระโคตมะ]พระองค์ใดได้แสดงธรรม ที่สามารถเห็นได้ด้วย
ตนเอง, ไม่มีกาล, ดับต้นหา, ไม่มีอันตราย หาทิเปรียบเทียบที่ไหน ๆ มิได้
แก่เธอ²⁶ เพราะเหตุไรหนอ เธอจึงอยู่ปราศจาก[พระโคตมะ]พระองค์นั้น

เชิงอรรถ 25 (ต่อ)

波闍波提=prajā-pati, 波樓那=varuṇa, 波敷=bāṣpa เป็นต้น) ซึ่งอาจจะเกิดจากการ
อ่านอักษรที่เขียนใกล้เคียงกันทำให้เกิดความสับสน หรือมีเสียงของท้องถิ่นต่าง ๆ มา
ทำให้เสียงมาตรฐานเปลี่ยนไป เป็นต้น และถ้าดูจากอักษรจีนจะบ่งบอกได้ยากกว่าเป็น
เสียงสั้นหรือเสียงยาว

แต่ก็น่าเสียดายที่ใน KBD ไม่ได้ระบุชื่อคนแปลในแต่ละที่ไว้ ซึ่งถ้าดูแต่
IAKBh II ในฉบับของพระปรมาภรณ์ จะพบว่าคำว่า 波 เป็นแค่เสียง pa, pā, pra เท่านั้น
[และผู้วิจัยสันนิษฐานว่าตัวอย่างใน KBD ของอักษร 波 ที่ตรงกับ IAKBh II ก็คือ
ข้อมูลชุดเดียวกัน เพราะว่า ผู้ทำก็เป็นคนคนเดียวกัน คือ Prof. Hirakawa] ยกเว้น
เพียงแต่คำว่า 波遮利 ซึ่งใน IAKBh II ยังคงรูปเดิม คือ ภาษาสันสกฤตที่อยู่ใน
AKBh ที่กล่าวไว้ข้างต้น คือ Daridra และ Vādari

ถ้าพิจารณาจากตัวอย่างการถอดเสียงของฉบับพระปรมาภรณ์ ใน AKBh ผู้วิจัย
สันนิษฐานว่าเป็นไปได้ที่พระปรมาภรณ์ ได้ทำการถอดเสียงต้นฉบับ คำว่า Pāvāri หรือ
Pāvāri เป็น 波遮利 มากกว่า Vakkali ที่ทั้ง Ejima และ Lee ได้สันนิษฐานไว้

ฉะนั้น คำว่า 波遮利 ซึ่งถอดเสียงโดยท่านพระปรมาภรณ์ ที่ทั้ง Ejima และ Lee
สันนิษฐานแบบตั้งคำถามว่าเป็นคำว่า Vakkali นั้น ผู้วิจัยคิดว่ามีโอกาสความเป็นไปได้
น้อยมาก ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น

ประเด็นเรื่องเสียงสั้นยาวของชื่อพราหมณ์พาวรีที่ลงท้ายด้วย i, ī และ variant
reading อื่น ๆ ดูเพิ่มเติมที่ Sn; Pj; Mp I: 334 (เชิงอรรถ Pāvāriko) ; Th-a II: 73
(เชิงอรรถ Pāvāriya)

ดูข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับ พราหมณ์พาวรีและท่านปิงคียะ ใน *Abhidharmakośa-
ṭīkopāyikā* P118: 269c³-270e⁵ (no.5595 Thu 128b⁴-129b⁷); D no.4094 ṅu
82b²-83b²; Honjō (1983); Williams (1989: 217-218); Shaw (2006: 116-118);
Lamotte(1988: 346-347, 699-700, 704)

26

yo ... dhammam adesesi sandiṭṭhikam akālikam taṇhakkhayam anītikam
yassa n' atthi upamā kvaci. Sn 1137, 1139, 1141 สำหรับประโยค yassa n'
atthi upamā kvaci ก็มีใน Sn 1149

(ต่อหน้าถัดไป)

พระโคตมะผู้มีปัญญาประดุจแผ่นดิน พระโคตมะผู้มีความรู้ประดุจ
แผ่นดิน แม้เพียงเวลาชั่วครู่ละ

nāhaṃ tamhā vippavasāmi muhuttam api brāhmaṇa

Gotamā bhūripaṇṇāṇā Gotamā bhūrimedhasā. (Sn 1140)

yo me dhammam adesesi sandiṭṭhikam akālikam taṇhakkhayam
anītikam yassa n’ atthi upamā kvaci. (Sn 1141)

[ปึงคียะกล่าวว่า]

ท่านพราหมณ์ [พระโคตมะ] พระองค์ใดได้แสดงธรรม ที่สามารถเห็นได้
ด้วยตนเอง, ไม่มีกาล, ดับตัณหา, ไม่มีอันตราย หาที่เปรียบในที่ไหน ๆ
มิได้แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่ได้ห่างจาก[พระโคตมะ] พระองค์นั้น
พระโคตมะผู้มีปัญญาประดุจแผ่นดิน พระโคตมะผู้มีความรู้ประดุจ
แผ่นดิน แม้เพียงเวลาชั่วครู่

เชิงอรรถ 26 (ต่อ)

- คำว่า yassa ใน yassa n’ atthi upamā kvaci มีสำนวนการแปล ดังนี้
1. แปลว่า พระพุทธเจ้า เช่น Nakamura (2000); Murakami et al. (1989)
 2. แปลว่า คำสอน Norman (2006); Shaw (2006) 3. แปลว่า “ธรรมใด” ในฉบับ มจร
ใน Pj ไม่ได้กล่าวอธิบายคำว่า yassa ไว้ แต่ใน Nidd II ได้อธิบายคำว่า yassa
ว่าเป็น นิพพาน Se: yassāti nibbānassa (ขุ.จ. 30/613/298¹²)
- จุดที่น่าสนใจ
ถ้าพิจารณาโดยภาพรวมที่ Nidd II อธิบายคำว่า dhammam ในบทนี้ อาจแบ่ง
ได้เป็น 2 ประเภท
1. “dhammam” ที่เป็นทางไปสู่พระนิพพาน ได้แก่ sandiṭṭhikam, akālikam
ที่เป็นคำขยายคำว่า dhammam
 2. “dhammam” คือ นิพพาน ได้แก่ คำว่า taṇhakkhayam anītikam
(Se:...amataṃ nibbānanti taṇhakkhayam anītikam (ขุ.จ.
30/602/295¹⁷⁻¹⁸) และคำว่า yassa

passāmi naṃ manasā cakkhunā va

rattindivam brāhmaṇa appamatto

namassamāno vivasemi²⁷ rattim

ten’ eva maññāmi avippavāsaṃ. (Sn 1142)

ท่านพรหมณ์ ข้าพเจ้าเห็นพระองค์ท่าน(พระพุทเจ้า)ด้วยใจ
เหมือน[เห็นพระองค์ท่าน]ด้วยตา ๒ ไม่มีความประมาททั้งกลางวันและ
กลางคืน นอบน้อม[พระองค์]อยู่ตลอดราตรี
ข้าพเจ้าเข้าใจความไม่อยู่ปราศจากพระองค์ท่านนั้น²⁸

saddhā ca pīti²⁹ ca mano sati³⁰ ca

nāpenti me³¹ Gotamasāsanamhā

yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripaṇṇo

sa tena ten’ eva nato ’ham asmi. (Sn 1143)

²⁷ Be, Ee: vivasemi; Se: vivasāmi

²⁸ ใน Nidd II มองว่า เป็นการปฏิบัติพุทธานุสสติ Se: ten’ eva maññāmi avippavāsanti tāya buddhānussatiyā bhāvento avippavāsoti taṃ maññāmi (ขุ.จ. 30/628/302¹²⁻¹³) แปล: อาตมาอบรมด้วยพุทธานุสตินั้น จึงสำคัญพุทธานุสตินั้นว่า เป็นการไม่อยู่ปราศ... (ขุ.จ. 67/628/430-431 แปล.มมร.2552).

Norman (2006: 405) ได้ให้ความเห็นว่า avippavāso ควรจะเป็นคำสมาสแบบ bahuvrīhi “not possessing absence” = “not being absent” แต่ใน Pj ไม่ได้อธิบายรายละเอียดไว้

²⁹ Be, Se: pīti; Ee: pītī

³⁰ Be, Se: sati; Ee: satī

³¹ Be, Ee: nāpenti me; Se: nāmenti me; มจร: nāpentime. Nidd II Be: nāpentime; Se, มจร: nāmentime

ศรัทธา ปิติ มนะ และสติของข้าพเจ้าไม่ได้ห่างจากคำสอนของ
พระโคตมะ³²

[พระโคตมะ]ผู้มีปัญญาประดุจแผ่นดิน เสด็จไปสู่ทิศใด ๆ

ข้าพเจ้าก็นอบน้อม[พระองค์ท่านที่เสด็จ]ไปทางทิศนั้น ๆ นั่นแล

32

สำนวนการแปลในที่อื่น ๆ มีดังนี้

1. มจร: ศรัทธา ปิติ มนะ และสติของอาตมา “ยอมน้อมไป” ในคำสั่งสอน
ของพระพุทธเจ้าผู้โคตม (ขุ.สุ. 47/443/965 แปล.มจร.2537; 47/443/
787 แปล.มจร.2552)
2. มจร: ธรรมเหล่านี้คือ สัทธา ปิติ มนะ และสติ ย่อมไม่หายไปจากศาสนาของ
พระโคตมพุทธเจ้า (ขุ.สุ. 25/1150/778 แปล.มจร)
3. Norman (2006: 138): My faith and reapture, [and] mind, and
mindfulness do not go away from the teaching of Gotama.
4. Murakami et al. (1989: 165): 私の信と喜びと意と念とはゴータマの教え
から離れません。

ประเด็นคือ 1. *nāpenti* หรือ *nāmenti* 2. *me* หรือ *ime*

ในประเด็นแรก มจร แปลจาก *nāmenti* ส่วนฉบับอื่น ๆ แปลจาก
nāpenti สาเหตุที่ฉบับ มจร แปลอย่างนั้น เพราะที่ใช้ฉบับ Se เป็นต้นฉบับ
ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า “ยอมน้อมไป” คือ *nāmenti* มาจาก *√namu* (Skt. *√nam*)
Caus. (เหตุกัตตฺวาจก) แต่ไว้ใน Nidd II คาถาเดียวกัน *nāmenti* ‘*me*
Gotamasāsanamhā มจร แปลว่า ธรรมเหล่านี้... “ยอมไม่หายไป” จากศาสนา
ของพระโคตม (ขุ.จุ. 67/629/431 แปล.มจร.2552) สาเหตุสืบเนื่องจากคำ
อธิบายของ Nidd II Se: *nāmenti nāgacchanti* [? ผู้วิจัย: *na gacchanti?*]
na vijahanti na vināsenatīti nāmenti... (ขุ.จุ. 30/631/303¹⁵⁻¹⁶; cf. มจร:
nāmenti na gacchanti na vijahanti na vināsenatīti nāmenti... (ขุ.จุ. 30/
114/229⁶⁻⁷ มจร) ทางพระไตรปิฎกฉบับ มจร ใช้คำว่า *nāpenti* ใน
สูตรนี้มาแต่ใน Nidd II ใช้คำว่า *nāmentime* ซึ่งทั้งสองประโยคนี้ใช้การแปล
เหมือนกันคือ “ยอมไม่หายไป”

ฉะนั้น ถ้าดูจากการอธิบายความของ Nidd II คำว่า “*nāpenti*” น่าจะมี
ความหมายใกล้เคียงกับ *na gacchanti na vijahanti na vināsenati* มากกว่า
ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่า นี่อาจจะเกิดจากการสับสนในการอ่านอักษรที่คล้ายกันซึ่ง
(ต่อหน้าถัดไป)

jīṇṇassa me dubbalathāmakassa

ten’ eva kāyo na paleti³³ tattha

เชิงอรธ 32 (ต่อ)

ในกรณีนี้ ผู้วิจัยคาดว่าเป็นความคล้ายคลึงกันระหว่างพยัญชนะตัว p และ m ของอักษรขอม

ประเด็นต่อมาคือ me หรือ ime ในฉบับของ PTS และฉบับ Se อ่านว่า me เพราะว่าแยกคำอย่างชัดเจน และผู้สนับสนุนการอ่านแบบนี้คือ Norman, Murakami และ มจร แต่ฉบับแปล มจร แปลว่า “ธรรมเหล่านี้” ซึ่งน่าจะแปลมาจากคำว่า ime ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าทาง มจร อาจจะใช้ Nidd II ประกอบในการแปล กล่าวคือ Se: ime cattaro dhammā gotamasāsanā... (ขุ.จ. 30/631/303¹³⁻¹⁴; ขุ.จ. 30/114/229⁵ มจร)

สำหรับประเด็นนี้ผู้วิจัยคิดว่า การแปลจากคำว่า me ที่ทั้ง มจร, Norman และ Murakami แปลนั้น ดูจะมีความต่อเนื่องและสอดคล้องกับเนื้อความมากกว่า คือ ตัวท่านปึงคียะไม่ได้อยู่ปราศจากพระโคตมะ ฉะนั้นศรัทธา ปิตี มนะ และสติของท่านจึงไม่ได้ห่างจากคำสอนของพระโคตมะ

33

Ee Ckb: palereti. Ee: ten’ eva kāyo na *paretī* ti ten’ eva dubbalathāmakattena kāyo na gacchati, yena vā buddho tena na gacchati; *na paletī ti pi pāṭho*, so ev’ attho (Pj II: 606⁶⁻⁸). Be: ten’ eva kāyo na *paletī* ti ten’ eva dubbalathāmakattena kāyo na gacchati, yena vā buddho tena na gacchati; *na paretī ti pi pāṭho*, so ev’ attho (Pj: 321²³⁻²⁵ Be)

ประเด็นที่น่าสนใจ คือ การให้ความสำคัญของการเรียงลำดับก่อนหลังของ คำว่า paleti และ paretī ที่อยู่ในอรรถกถาของฉบับพม่า และฉบับ Ee ที่ใช้ฉบับศรีลังกา เป็นฉบับหลักและใช้ฉบับพม่าเทียบเคียง ฉบับ Ee อ่าน paretī เป็นลำดับแรก แล้วค่อยกล่าวถึง paleti ซึ่งเป็นการยึดคำอ่านตามใบลานศรีลังกา แต่ทางฉบับพม่ากลับมองตรงกันข้าม คือ อ่าน paleti เป็นลำดับแรก แล้วค่อยกล่าวถึง paretī ประเด็นที่ผู้วิจัยสงสัย คือ ในขณะที่ “อรรถกถาจารย์” เขียนอรรถกถาอธิบายคำนี้ใน Pj

- ท่านเขียนอธิบายแบบสายจารีตพม่า?
- หรือเขียนอธิบายเหมือนฉบับของ Ee?
- หรืออรรถกถาจารย์เขียนทั้งสองแบบ?

ปัญหาเรื่อง l และ r อาจเกิดจากความผิดพลาดขณะคัดลอกหรือถ่ายทอดกันมา แต่ในขณะอรรถกถาจารย์เขียนอธิบายคำนี้ใน Pj ท่านต้องเขียนเป็นแบบใดแบบหนึ่ง ไม่น่าเขียนออกมาตรงข้ามกันดังตัวอย่างที่เราเห็นอยู่ทั้งสองสายจารีต

saṃkappayattāya³⁴ vajāmi niccam

mano hi me brāhmaṇa tena yutto. (Sn 1144)

ร่างกายของข้าพเจ้าชราแล้ว ทั้งกำลังและเรี่ยวแรงไม่ดี

เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่สามารถไปในที่[พระผู้มีพระภาคประทับ
อยู่]นั้นได้

[แต่] ท่านพรหมณ์ ข้าพเจ้าไปเฝ้า[พระองค์]ด้วยการไป³⁵ คือความ

³⁴ Ee: saṃkappayattāya; Be: saṃkappayantāya; Se: saṃkappayantāya

³⁵ Ee: saṃkappayattāyā ti tena saṃkappagamanena (Pj II: 6069-10); Se: saṃkappayantāya vajāmi niccanti saṃkappagamanena vitakkagamanena... vajāmi (ขุ.จ. 30/637/305¹⁻³)

คำว่า yatta เป็นคำอ่านของทางศรีลังกา แต่ทางไทยและพม่าอ่านว่า yanta อรรถกถาจารย์ได้อธิบายคำว่า yatta หรือ yanta ว่า มีความหมายเท่ากับคำว่า gamana แปลว่า การไป

PTSD อธิบายคำว่า yatta ว่า มาจาก √yat yatati หมายถึง เพียรพยายาม และ lead out ที่ใส่ ta ปัจจัย (pp.) เข้าไป แต่ความหมายที่ PTSD กล่าวไว้ ไม่สอดคล้องกับบริบทของเนื้อความในคานา

ถ้าพิจารณาตามความหมายของอรรถกถาจารย์ที่ให้ไว้ คือ คำว่า gamana แปลว่า การไป คำว่า yatta อาจจะมาจาก √yā อย่างที่ Norman (2006: 406) ได้แนะนำไว้ คือ yatta=yātrā “journey” ซึ่งดูมีเหตุผลมากกว่า แต่ความหมายนี้ไม่ปรากฏอยู่ใน PTSD

สำหรับคำว่า yanta PTSD อธิบายว่า yanta (Vedic: yaṃtra, yantra) มาจาก √yam (to hold) หมายถึง วิธีหนึ่งสำหรับถือ, สิ่งที่เกิดขึ้น, อุบาย, เครื่องมือ, เครื่องยนต์, กลไก และเมื่อพิจารณาดูคำว่า yanta พบว่ามีความเป็นไปได้ในการแปลในคานาที่มากกว่า yatta ในกรณีที่มาจาก √yat ดังนี้

แปล: “ข้าพเจ้าไปสู่[พระองค์]ด้วยเครื่องยนตร์คือความดำริตลอดเวลา”

Cf. PTSD ได้ให้ความหมายของคำว่า yantita โดยยกตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับคำว่า yanta ดังนี้ [Ee:] evāyaṃ vattati [ในต้นฉบับเป็น ī] kāyo kammayantena yantito. PTSD แปลว่า “impelled by the machinery of Karma”; มจร: ร่างกายนี้ (ต่อหน้าถัดไป)

ดำริ³⁶ ตลอดเวลา

เพราะว่า ใจของข้าพเจ้ารวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระองค์³⁷

เชิงอรรถ 35 (ต่อ)

ถูกเครื่องหมุ่นคือกรรมให้หมุ่นไป จึงหมุ่นไปอย่างนี้ (ขุ.เถร. 18/574/439 แปล.มจร);
มมร: หมุ่นไปอยู่ด้วยเครื่องหมุ่น คือ กรรม... (ขุ.เถร. 52/374/383 แปล.มมร.2536)

เพียงแต่ในกรณีนี้ไม่สอดคล้องกับอรรถกถาจารย์ที่ให้ความหมายเท่ากับคำว่า gamana (การไป)

ถ้าพิจารณาความหมายจากอรรถกถาและการวิเคราะห์ของ Norman ผู้วิจัยคิดว่า yatta ที่มีความหมายเท่ากับ yātrā “journey” ตามที่ Norman เสนอแนะควรจะเป็น ตัวเลือกที่เหมาะสมสำหรับในคาถาบทนี้ ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าคำว่า yatta เป็นคำที่ถูกต้องจริงอย่างที่เรากำลังสมมติฐาน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า คำว่า yanta ของทางพม่าและไทย อาจจะเปลี่ยนรูปมาจากคำว่า yatta เนื่องจากความใกล้เคียงกันของอักษรสิงหลที่เป็นพยัญชนะ t และ n ซึ่งอาจจะทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนในการจารึบทอดต่อกันมา

ถึงแม้จะใช้คำว่า samkappa ใน Sn 1144 ที่แปลว่า ความดำริ, ความตรึก แต่ใน Nidd II ได้อธิบายไว้ใน Sn 1142 ว่า การปฏิบัติแบบนี้ คือ การเจริญ “พุทธานุสติ” (ขุ.จุ. 30/628/302¹²⁻¹³) คำศัพท์ samkappa และ anussati แม้จะแตกต่างกัน แต่ดูเหมือนจะไม่มี ความแตกต่างกันอย่างมีนัยที่สำคัญในการปฏิบัติ ประเด็นที่หลงเหลือ คือ เราไม่ทราบแน่ชัดว่าอรรถกถาจารย์หมายถึงไตรภวะถึง “คุณ” ของพระพุทธรองค์ หรือ “พระพุทธรองค์” หรือว่า ทั้งสองนัย

สำนวนการแปลมีดังต่อไปนี้

1. มมร.2537: เพราะว่าใจของอาตมาประกอบแล้วด้วยพระพุทธรเจ้านั้น (ขุ.สุ. 47/443/787 แปล.มมร.2537)
2. มมร.2552: เพราะว่าใจของอาตมาประกอบแล้ว ด้วยสถานที่ที่พระพุทธรเจ้าประทับอยู่นั้น (ขุ.สุ. 47/443/787 แปล.มมร.2552)
3. มจร: เพราะว่าใจของอาตมาภาพเกาะเกี่ยวอยู่กับสถานที่ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่นั้น (ขุ.สุ. 25/1151/779 แปล.มจร)
4. Norman (2006: 138): for my mind, brahman, is joined to him.
5. Shaw (2006: 118): for my mind, brahmin, is joined to him.
6. Nakamura (2000: 240): わたくしの心、かれと結びついているのです。
7. Murakami et al. (1989: 165): 私の意は、バラモンよ。その方とむすばれているのです。

(ต่อหน้าถัดไป)

paṃke³⁸ sayāno pariphandamāno

dīpā dīpaṃ upaplavim

ath' addasāsipaṃ sambuddhaṃ oghatiṇṇaṃ anāsavaṃ. (Sn 1145)

ในขณะที่ที่เดินไปเป็นวงรอบพร้อม[ทั้ง]อาศัย³⁹ อยู่ในโคลนตม

ข้าพเจ้าได้ลอยจากเกาะหนึ่ง เข้าไปใกล้อีกเกาะหนึ่ง

เชิงอรรถ 37 (ต่อ)

จากจำนวนการแปลข้างต้น สามารถแบ่งได้ 2 กลุ่ม ดังนี้

1. ใจประกอบด้วยพระพุทธเจ้า ได้แก่ มจร.2537, Norman, Shaw, Nakamura, Murakami
2. ใจประกอบด้วยสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ได้แก่ มจร.2552, มจร

คำแปลกลุ่มที่ 2 ที่แปลว่า สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า อ้างอิงมาจากอรรถกถา Ee: tena yuto ti, yena buddho tena yutto payutto anuyutto ti dasseti (Pj II: 606¹⁰⁻¹¹). Se: ...tena yutto ti mano mama yena buddho tena yutto... (ขุ.จ. 30/638/305⁷)

แต่เมื่อพิจารณาจากเนื้อความ Sn 1142 “เห็นพระองค์ท่าน(พระพุทธเจ้า)ด้วยใจ เหมือน[เห็นพระองค์ท่าน]ด้วยตา ไม่มีความประมาททั้งกลางวันและกลางคืน นอนน้อม[พระองค์]อยู่ตลอดราตรี” อีกทั้ง Nidd II เอง ก็มองว่าเป็นการเจริญภาวนา พุทธานุสติ ฉะนั้น เป้าหมายที่มุ่งตรงของใจของผู้ปฏิบัติ คือ พระพุทธเจ้า มากกว่า สถานที่

เมื่อเป็นเช่นนี้การแปลบท *mano hi me brāhmaṇa tena yutto* ผู้วิจัยจึงเห็น ด้วยกับคำแปลกลุ่มที่ 1 ที่แปลออกมาในลักษณะที่ว่า ใจประกอบด้วยพระพุทธเจ้า มากกว่าการแปลในลักษณะที่ว่า ใจประกอบด้วยสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่

³⁸ Ee: paṃke; Be, Se: paṃke

³⁹ Nidd II Se: paṅge sayāno ti... semāno avasemāno parisemānoti (ขุ.จ. 30/640/305¹⁷⁻¹⁹); Be: paṅge sayāno ti... semāno sayamāno vasamāno āvasamāno parivasamāno (Nidd II: 221¹⁻⁴). ใน Nidd II ของฉบับ Se ให้ คำอธิบาย semāno avasemāno parisemāno ทั้งหมดมาจากธาตุตัวเดียวกัน คือ √si (Skt.√ sī) แปลว่า เอน, นอน แต่ฉบับ Be อธิบายแบ่งเป็น ธาตุ 2 ตัว คือ √si (Skt.√ sī), √vas ซึ่งในฉบับแปลของ มจร ได้แปลเหมือนกับฉบับ Be

ต่อมา ข้าพเจ้าได้เห็นพระพุทธรเจ้า ผู้ซึ่งข้ามห้วงน้ำได้แล้ว⁴⁰ ปราศจาก
อาสวะ⁴¹

yathā ahū⁴² Vakkali muttasaddho

Bhadrāvudho Āḷavi-Gotamo ca

evam eva⁴³ tvam pi pamuñcassu saddham

gamissasi tvam Piṅgiya maccudheyyapāram⁴⁴. (Sn 1146)

⁴⁰ cf. Ee: pahāya sabbam taṇham pariññāya anāsavāse te ve narā oghatiṇṇā ti brūmi. (Sn 1082)

⁴¹ Pāli, Pkt.: āsava; Skt.: āsrava; BHS: āsrava, āśrava; Chi.: 漏; Tib.: zag pa คำว่า āsava มาจาก ā/su (Skt. ā/sru) ถ้าแปลความหมายตามรูปศัพท์จะแปลว่า ไหลไปทั่ว, ไหลเข้ามา, ไหลออกไป แต่ในกรณีนี้ควรจะหมายถึง การไหลเข้ามาของน้ำ กล่าวคือ เหมือนน้ำในห้วงน้ำคือกิเลสไม่สามารถไหลเข้ามาเปโระเปื่อนพระองค์ท่าน เราพบคำเปรียบเทียบกับเรือและการไหลเข้ามาของน้ำในห้วงน้ำ ดังนี้

tato nam dukkham anveti nāvam bhinnam ivodakam. (Sn 770)

แปล: ด้วยเหตุนี้ ทุกข์จะติดตามเขาไป เปรียบเหมือน น้ำไหลซึมตามรอยรั่วของเรือ กรณีที่น่าสนใจเกี่ยวกับการอุปมาเรือที่มีการไหลซึมเข้ามาของน้ำและการวิดน้ำ ออกไป

siñca bhikkhu imam nāvam sittā te lahum essati

chetvā rāgañ ca dosañ ca tato nibbānam ehisi. (Dhp 369)

แปล: ภิกขุ วิดเรือ[ที่มีน้ำ]นี้ เรือที่ถูกวิดแล้วโดยเธอจักแล่นเร็ว

หลังจากตัดราคะและโทสะได้แล้ว ต่อจากนั้น จักบรรลุนิพพาน

⁴² Be: Ee: ahū; Se: ahu

⁴³ Ee, Se: evam eva; Be: evam evam

⁴⁴ Ee: maccudheyyapāram; Be, Se: maccudheyyassa pāram; Pj Ee: maccudheyyassa pāram (Pj II: 607²)

[พระพุทธเจ้าเปล่งรัศมีมาปรากฏแล้วตรัสดังนี้⁴⁵]

วักกलि, ภัทราวุธ, อาฬวิโคตมะ เป็นผู้มีศรัทธาที่ถูกปลดปล่อยแล้วฉันใด
เธอเอง จงปลดปล่อยศรัทธาให้เป็นเช่นเดียวกัน[กับวักกलि ภัทราวุธ
อาฬวิโคตมะ]⁴⁶

45 เมื่อจบคาถาที่ 1145 ในอรรถกถาได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทราบถึงความแก่กล้าแห่ง
อินทรีย์ของพระปิงคิยะแล้ว ทรงเปล่งรัศมีไปยังที่ที่ท่านปิงคิยะและพราหมณ์พาวรียู
ท่านปิงคิยะได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปล่งรัศมีมาหาจุดพระพุทธรูปของคัทรังประทับอยู่
ที่หน้าตน จึงกล่าวกับพราหมณ์พาวรียูว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาแล้ว (Pj II: 606¹⁶⁻²² Ee)

46 ผู้วิจัยขอแนะนำประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับแปล *pamuñcassu saddham* ของ
นักวิชาการพุทธศาสตร์ โดยสรุปแล้วมี 2 กลุ่ม คือ 1. ปลดปล่อยศรัทธา ที่หมายถึงมี
ศรัทธา, มีศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า 2. ปลดปล่อยศรัทธา ที่หมายถึงปล่อยทิ้งศรัทธา ผู้วิจัย
ขอยกตัวอย่างการแปลบางสำนวนมาเพื่อให้พิจารณาในคานานี้

กลุ่มที่ 1 มีศรัทธาและปลดปล่อยศรัทธาไปยังพระพุทธเจ้า, แสดงศรัทธา

- Murakami et al. (1989: 166-167): 信を寄せていた (*muttasaddho*)
ように...君も〔仏に〕信を寄せよ (*pamuñcassu saddham*)。
- Norman (2006: 138): declared his faith (*muttasaddho*)....declare your
faith (*pamuñcassu saddham*).

กลุ่มที่ 2 ปลดปล่อยทิ้งศรัทธา

- Nakamura (2000: 241): 信仰を捨て去った (*muttasaddho*)
ように、そのように汝もまた信仰を捨て去れ (*pamuñcassu saddham*)

ในคาถาอื่น ๆ

กลุ่มที่ 1 มีศรัทธาและปลดปล่อยศรัทธาไป

- Rhys Davids and Oldenberg (1881: 88): let then send forth to meet it.

กลุ่มที่ 2 ปลดปล่อยทิ้งศรัทธา

- Rhys Davids, T.W. and C.A.F. (1910: 33): renounce their empty
faith.

เมื่อผู้วิจัยพิจารณาพบว่าประเด็นปัญหา คือ คัมภีร์คำว่า *pamuñcassu* สามารถ
แปลได้สองนัยที่เป็นประเด็นกันอยู่ ทำให้มีการแปลที่แตกต่างกัน ฉะนั้นเราลองมา

(ต่อหน้าถัดไป)

พิจารณาคำคำนี้และตัวอย่างการใช้ ซึ่งผู้วิจัยขอสรุปจาก Murakami (1993) และเทียบเคียงกับ PW, Apte และ Bonwa ได้ดังนี้

ธาตุ muc (muñcati, muñcate)

1. ปล่อย, ทำให้เป็นอิสระ เช่น ปล่อยวัว, ปล่อยนก
2. ปล่อย, คลาย เช่น คลายมวยผม, คลายสายธนูจากคันธนู
3. ปล่อย, หลุดพ้น, ทำให้เป็นอิสระ เช่น ทำให้คนหลุดพ้นจาก นรก, ภัย, ความแก่, ความตาย, พันธนาการ
4. ปล่อย, ทอดทิ้ง เช่น ชีวิต, ปรารถ, ร่างกาย, มานะ, ทรัพย์, อาหาร, โภคะ
5. พ้น, ห่าง, ไกล เช่น เตียง, ทิศทาง, ความทุกข์,
6. ปล่อย, ระบาย, ถ่าย เช่น มูตร
7. ปล่อย, ยิง เช่น ศร, วัชระ
8. ปล่อย, เกิด เช่น ไฟ, กลิ่น
9. ปล่อย, ไหล, ร่วง เช่น น้ำตา
10. ปล่อย, เปล่ง เช่น วาจา, หัวเราะ, เสียงที่มีพลังอย่างราชสีห์

ความหมายของธาตุ muc จาก PTSD

1. to release, deliver
2. to send off, let loose, drop, give
3. to let out of the yoke, to unharness, set free
4. to let go, emit, send forth
5. to send forth (sound), to utter
6. to undertake, to bestow, send forth, let loose
7. to abandon, give up

ตัวอย่างการใช้ pra √muc จาก PW (ยกมาเพียงบางส่วน)

1. dhanvano jyām ปล่อยสายธนู
2. abhinahanam แก้วผ้าพัน[ตา]
3. pāsāt ปลดปล่อยจากพันธนาการ
4. bhīmaṃ samarāt pramoktum เพื่อปลดปล่อย ภูมิภาค จากการต่อสู้
5. sītā tvāya pramuktā สีดากู้ทั้ง(ปล่อยทั้ง)โดยท่าน

(ต่อหน้าถัดไป)

6. sarvaṃ pāpaṃ pramokṣyasi ท่านขจัดบาปทั้งปวง
7. dhūmaṃ pramumuce vindhyaḥ [ภูเข] Vindhya ได้ปล่อยควัน
8. hāhākaraṃ pramuñcantāḥ เขาทั้งหลายได้เปล่งเสียงร้องไห้
9. vīṇāḥ pramumucuḥ svarān พิดทั้งหลายเกิดเสียงแล้ว
10. bhīṣmeṇa mahāstrāṇi pramuñcatā ภิษมะได้ปล่อย(=ยิง)ศรอันใหญ่ทั้งหลาย
11. kṣutaṃ pramuktām เปล่ง(=เกิด)การจาม
12. pramuñcan mānuṣīr bhiyaḥ ปลดปล่อย(ขจัด)ความกลัวของมนุษย์ทั้งหลาย (pass.)
13. pra vanaspatīnāṃ phalāni mucyante ผลของต้นไม้ทั้งหลายถูกปล่อย(ร่วง)
14. pāpāt หลุดพ้นจากบาป
15. rogāt พ้นจากการป่วย
16. candra iva rāhor mukhāt pramucya เหมือนกับพระจันทร์หลุดพ้นจากปากของราหู
17. mṛtyumukhāt pramuktam หลุดพ้นจากปากของเทพเจ้าแห่งความตาย
18. narakāt หลุดพ้นจากนรก
19. sarvapāpaiḥ pramucyate หลุดพ้นจากบาปทั้งปวง
20. yad rātrau kurute pāpaṃ - mahābhāratam ākhyāya pūrvāṃ saṃdhyāṃ pramucyate (sc.tasmāt) แม้จะทำบาปใดในยามค่ำคืน หากได้อ่านมหาภารตะในยามเริ่มต้นสนธยา ก็หลุดพ้น(จากบาปทั้งปวงนี้)

จากข้างต้นคำว่า “ปล่อย” มีใช้ในกรณีทั้ง “ปล่อยทิ้ง” และ “ปล่อยเป็นอิสระ”

เราลองมาพิจารณาความหมายและตัวอย่างของ pa√muc จาก PTSD

1. to let loose, give out, emit Sn 973 vācam
2. to shake off, give up (PTSD ได้อธิบายในกรณีของการปล่อยศรัทธาว่าจัดอยู่ในความหมายนี้ to renounce one's faith แต่ก็ยังมีข้อกังขาในการแปลนี้จาก Morris)
3. to deliver, free Sn 1063 kathan kathāhi=mocehi uddhara Nidd II 407, 1146

จากข้างบนถ้าพิจารณาดูแล้วจะพบว่า pa√muc ใน PTSD ข้อที่ 2 จะตรงกับประเด็นที่เป็นปัญหาอยู่ และก็มีส่วนวิชาการที่มีข้อกังขากับการให้ความหมายในกรณีนี้

(ต่อหน้าถัดไป)

ทำให้ผู้วิจัยคิดว่าความหมายและตัวอย่างการใช้จากทั้ง PW และ PTSD ก็ยังไม่สามารถให้ความชัดเจนกับกรณีที่เรากำลังพูดถึงอยู่ ดังนั้น เราควรพิจารณาข้อมูลแหล่งอื่นที่สามารถช่วยให้ความกระจ่างกับเรามากขึ้น ซึ่งผู้วิจัยคิดว่า อรรถกถา คือ แหล่งข้อมูลที่น่าจะช่วยให้เราได้ในกรณีนี้ เราลองมาพิจารณากันว่าอรรถกถามีการกล่าวอธิบายไว้อย่างไร

■ อรรถกถา

ในอรรถกถาดูคล้ายกับการอธิบายไว้หลายนัย เราลองมาพิจารณาการให้ความหมายกัน

1. ความหมายในกลุ่มที่ 1 มีศรัทธา

Ee: *evam eva tvam pi pamuñcassu saddham ti iminā bhagavato ovādena attani saddham uppādetvā saddhādhuren' eva ca vimuccitvā taṃ saddhādhimuttataṃ pakāseto Bhagavantam āha: evam maṃ dhārethā ti* (Pj II: 607¹⁸⁻²²).

คำแปลเฉพาะข้อความที่ขีดเส้นใต้: เกิดศรัทธาขึ้นในตนเองด้วยคำสอนพระผู้มีพระภาคเจ้า

Se: *evam eva tvam pi pamuñcassu saddham ti evam eva tvam saddham muñcassu pamuñcassu sampamuñcassu adhimuñcassu okappehi...* (พ.จ. 30/646/309⁴⁻⁵).

2. ความหมายที่สามารถเป็นได้ทั้งสองกลุ่ม

ในบทอื่น อรรถกถาจารย์ได้ให้คำอธิบาย *pamuñcantu* ว่ามีความหมายเท่ากับ *vissajjantu, vissajjentu* ใน PTSD ได้ให้ความหมายไว้หลากหลายคือ *to give up, to answer, to send, to let loose, to dismiss, to give away, to bestow, to get rid of* ซึ่งก็มีความหมายที่ใกล้เคียงกับ *paṇṇam* ที่เป็นประเด็นอยู่ในขณะนี้ คือ จะแปลว่า “ทิ้งศรัทธา” ก็ได้, “ส่งหรือปล่อยศรัทธา” ก็ได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

Ee: *apārutā tesam amatassa dvārā ye sotavantu pamuñcantu saddham vihiṃsa-saṅgīti paguṇaṃ na 'bhāsim dhammaṃ paṇītaṃ manujesu Brahme ti.* (Vin I: 7⁴⁻⁷; DN II: 39²¹⁻²⁴; MN I: 169²⁴⁻²⁷; SN I: 138²²⁻²⁵)

Ee: *pamuñcantu saddham ti sabbe attano saddham pamuñcantu, vissajjantu....* (Sp V: 963¹⁸⁻¹⁹; Sv II: 471¹⁰⁻¹¹; Ps II: 181²³⁻²⁴; Spk I: 203⁶⁻⁷) [Sv II: *saddham muñcantu*; Sv II, Ps II: *vissajjentu*]

(ต่อหน้าถัดไป)

■ คำเกี่ยวเนื่องอื่นที่เกี่ยวข้อง *pamuñcassu saddham*

ในการอธิบาย *pamuñcassu saddham* มีความเกี่ยวข้องกับคำอื่นในคานานี้ด้วย เช่น *muttasaddho*, *saddhādhimutto*

ในกรณีของ *muttasaddho*

- Nidd II, Se: *yathā ahū Vakkali muttasaddho Bhadrāvudho Āḷavi-Gotamo cāti yathā Vakkali muttasaddho saddhāgaruko saddhāpubbaṅgamo saddhādhimutto saddhāhipateyyo arahattappatto*, *yathā Bhadrāvudho muttasaddho saddhāgaruko saddhāpubbaṅgamo saddhādhimutto saddhāhipateyyo arahattappatto*, *yathā Āḷavigotamo muttasaddho saddhāgaruko saddhāpubbaṅgamo saddhādhimutto saddhāhipateyyo arahattappatto ti yathā ahū Vakkali muttasaddho Bhadrāvudho Āḷavi-Gotamo ca.* (พ.จ. 30/640/308¹⁶-309³)

- *okappehīti bahumānaṃ uppādehi* (พ.จ.อ. 1/92¹¹ มจร)

จากข้างต้นเป็นข้อมูลที่น่าสนใจว่า ไม่ใช่ปล่อยศรัทธาทิ้ง แต่มีศรัทธานำ หนักไปในทางศรัทธา มีศรัทธาเป็นใหญ่ ตั้งมั่นในศรัทธา

ในกรณีของคำว่า *saddhādhimutto*

1. มีศรัทธานำและได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

Ee: yathā Vakkalithero saddhādhimutto ahosi saddhādhurena ca arahattaṃ pāpuṇi, *yathā ca soḷasannaṃ eko Bhadrāvudho nāma*, *yathā...* (Pj II: 606²⁶⁻²⁸).

บรรลุอรหัต[ผล] ด้วยเอกคือศรัทธา

2. หลุดพ้นด้วยศรัทธาฐานะ

Ee: saddhādhuren' eva ca vimuccitvā taṃ saddhādhimuttataṃ pakāsento Bhagavantaṃ āha: evaṃ maṃ dhārethā ti (Pj II: 607²⁰⁻²²).

3. การลดศรัทธาลง ซึ่งดูเหมือนจะขัดแย้งกับ 1, 2

ใน Mp อรรถกถาจารย์อธิบายเกี่ยวกับ พระวัคคลีที่เป็นเลิศทางสายศรัทธาธิมุตตะ ดังนี้

(ต่อหน้าถัดไป)

ปิงคียะ เธอจะถึงฝั่งโน้น (ฝั่งตรงข้าม) ของแดนแห่งมัจจุราช⁴⁷

esa bhiyyo pasīdāmi sutvāna munino vaco

vivaṭṭacchaddo⁴⁸ sambuddho akhilo paṭibhānavā⁴⁹. (Sn 1147)

[พระปิงคียะกล่าวว่า]

ข้าพระองค์ได้ฟังพระดำรัสของพระมุนี [เกิดความ]เลื่อมใสทัพบัว

เชิงอรรถ 46 (ต่อ)

dasame saddhādhimuttānaṃ ti saddhāya adhimuttānaṃ
balavasaddhānaṃ bhikkhūnaṃ Vakkalitthero aggo ti dasseti.
Aññesaṃ hi saddhā vaḍḍhetabbā hoti, therassa pana hāpetabbā jātā.
tasmā so saddhādhimuttānaṃ aggo to vutto. (Mp I: 248²¹⁻²⁴)

แปล: ใน[พระสูตร]ลำดับที่ 10 คำว่า saddhādhimuttānaṃ ให้การอธิบายว่า พระวัคคิเถระเป็นเลิศในภิกษุทั้งหลายที่ ตั้งมั่นในศรัทธา [คือ] มีศรัทธาแรงกล้า สำหรับคนอื่น ความศรัทธาควรถูกทำให้มากขึ้น แต่สำหรับพระวัคคิเถระควรจะลดลง ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงถูกกล่าวว่าเป็นเลิศในภิกษุทั้งหลายฝ่ายศรัทธาธิมุตตะ

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าการให้ความหมายใน Mp ดูไม่ลงรอยกับ Pj, Nidd II, Nidd-a II และเมื่อพิจารณาจากข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยมีความเห็นว่า คำว่า pamuñcassu saddham, muttasaddho ในกรณีของพระปิงคียะและกลุ่มของสายศรัทธาธิมุตตะ ควรหมายถึง การมีศรัทธา, มีศรัทธาเป็นตัวนำ และทำให้ศรัทธานั้นมีพลังถึงขีดสุด ซึ่งศรัทธานี้คือศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรองค์ ไม่ควรจะมีความหมายในการ “ปล่อยทิ้ง” เพราะว่า การปล่อยทิ้งศรัทธา ไม่เข้ากับลักษณะและการเจริญภาวนาของท่านปิงคียะ ซึ่งถ้าพิจารณาเฉพาะคาถา Sn 1142 จะพบว่าเป้าหมายของใจที่ทำให้เกิดศรัทธา คือ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า และได้เจริญภาวนาพุทธานุสติตลอดเวลา การปล่อยทิ้งศรัทธาจึงไม่สมเหตุสมผลในกรณีนี้ ยิ่งถ้าพิจารณากรณีของพระสังคาลมาตาเถรี (6.2) ประกอบด้วย ก็จะทำให้มีความชัดเจนมากขึ้นไปอีก

⁴⁷ อรรถกถาจารย์อธิบายว่า คือ นิพพาน Ee: maccudheyyassa pāraṃ nibbānaṃ ... (Pj II: 607²)

⁴⁸ Be: vivaṭṭacchaddo; Ee: vivattacchaddo; Se: vivaṭacchaddo

⁴⁹ Be, Ee: paṭibhānavā; Se: paṭibhānavā

พระสัมพุทธะผู้มีเครื่องปิดบังอันเปิดแล้ว⁵⁰ เป็นผู้ไม่มีตะปู[ที่ตรึง
ศรัทธา]⁵¹ เป็นผู้มีปัญญา

⁵⁰ Norman (1979) ได้กล่าวว่า vivattachadda เป็นคำที่มีพัฒนาการมาจากคำว่า vighuṣṭaśabda ใน Buddhist Hybrid Sanskrit (BHS) ดังนั้น ในการแปลครั้งแรกของ Norman จึงแปลว่า of widespread fame

von Hinüber (1981) มีความกังวลต่อการตีความคำนี้ของ Norman ซึ่งคำนี้ควรจะมีความหมาย คือ “he who has removed the veil [of ignorance]” (vivatācchadda (Skt. vivṛtachadman) [von Hinüber ให้ข้อสังเกตคำว่า vivatta, vivata และ vivatta ว่า vivatta เป็นคำที่ใช้ในสายจารีตศรีลังกา แต่คำว่า vivata ถูกใช้ในสายจารีตพม่าโบราณ และ vivatta ถูกใช้ในสายจารีตพม่าสมัยใหม่]) คำว่า -chaddo ควรจะมาจาก -chaddā ซึ่งท่าน Aggavaṃsa ผู้รจนาคัมภีร์ไวยากรณ์ Saddanīti ได้เขียนไว้ว่า vivatācchaddā เป็น n-stem

ในที่สุด Norman (1985), (2007) ได้ยอมรับข้อสรุปใน Norman (1979) ว่า มีข้อผิดพลาด เพราะไม่ได้ตรวจสอบคำนี้อย่างถ่วงถ่วงในภาษาปรากฏ คือ คำว่า viyattachauma และได้ยอมรับแนวทางการแปลตาม von Hinüber (1981) สุดท้ายได้สรุปใหม่อีกครั้งโดยตรงกันข้ามกับข้อสรุปใน Norman (1979) ว่า vighuṣṭaśabda ที่อยู่ใน BHS ควรจะมีพัฒนาการมาจาก vivattachadda ของบาลี และ vivattachadda ควรจะแปลว่า whose deceit has been removed

⁵¹ เมื่อพิจารณาบทพจนานุกรมถึงประโยคก่อนหน้านี้ คือ pamuñcassu saddham และตัวอย่างการใช้ paṃmuc ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า khila คงหมายถึงตะปูหรือหลักที่ตรึง “ศรัทธา” ไว้ และยังมีเครื่องปิดบังหรือเครื่องมุงบัง (=หลังคา?) อีกชั้น คล้ายกับกักขัง “ศรัทธา” ไว้อยู่ในที่คุมขัง ไม่ให้มีอิสระ ซึ่งถ้าดูกันตามความหมายตรงนี้ก็จะมีผลสอดคล้องกับบริบทก่อนหน้านี้เกี่ยวกับ การปลดปล่อยศรัทธาให้เป็นอิสระ

ถ้าข้อสันนิษฐานของผู้วิจัยเป็นไปตามที่กล่าวไว้ข้างต้น คำว่าที่กล่าวว่า vivatācchaddo sambuddho akhilo... ซึ่งถึงแม้จะกล่าวสรรเสริญ sambuddho และมีคำคุณศัพท์ที่ขยาย sambuddho คือ vivatācchaddo, akhilo... แต่ถ้าพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วคล้ายกับว่า ท่านปึงคียะกำลังพูดถึง ศรัทธาของ “ตัวเอง” และการบรรลุนิพพานของ “ตัวเอง” ไปด้วยในขณะเดียวกัน ฉะนั้น sambuddho คำนี้ ควรจะหมายถึง sambuddho ที่ใจของท่านปึงคียะรวมเป็นหนึ่งภายในสมาธิ ตามที่ได้กล่าวไว้ใน Sn 1142 และ Sn 1144 มิใช่รูปกายเนื้อของพระพุทธองค์ในฐานะที่เป็นบุคคลทาง (ต่อหน้าถัดไป)

asamhīraṃ⁵² asaṃkuppam yassa n' atthi upamā kvaci

addhā gamissāmi na m'ettha kaṅkhā⁵³

evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittan ti. (Sn 1149)

ใดที่ไม่มีอะไรเปรียบได้, ไม่มีการเคลื่อนย้าย, ไม่มีการเคลื่อนไหว

ข้าพระองค์จะไปถึงอย่างแน่นอน

ความกังขาต่อที่นี้ไม่มีแล้วต่อข้าพระองค์

ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า

เป็นผู้มีจิตที่ตั้งมั่นแล้ว[ในศรัทธาที่มีต่อพระพุทธองค์]⁵⁴

จากข้างต้นผู้วิจัยขอเรียบเรียงในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของ การปฏิบัติธรรม
ของท่านปิงคิยะ ดังต่อไปนี้

เชิงอรรถ 51 (ต่อ)

ประวัติศาสตร์ และความหมายของการปลดปล่อยศรัทธานี้ควรจะหมายถึง การมีศรัทธา
แล้วทำให้ศรัทธาของตัวเองมีพลังเต็มที่มากกว่าการปล่อยทิ้งศรัทธาดังที่กล่าวมาแล้วใน
เชิงอรรถก่อนหน้านี้

⁵² Be, Ee: asamhīraṃ Se: asaṃhiram

⁵³ Be, Se: kaṅkhā; Ee: kaṃkhā

⁵⁴ Lamotte (1988: 700) กล่าวเกี่ยวกับการบรรลุธรรมของพราหมณ์พาวรีและ
พระปิงคิยะไว้ ดังนี้

According to the commentary,... Bāvarī became an Arhat and
Piṅgiya in anāgāmin.

แต่ในอรรถกถากล่าวไว้ดังนี้

Ee: desanāpariyosāne Piṅgiyo arahatte, Bāvarī anāgāmiphale
patiṭṭhahi (Pj II: 607³⁻⁴).

ดูเหมือนว่า Lamotte จะเขียนสลับกันระหว่างการบรรลุธรรมของพราหมณ์พาวรี
และพระปิงคิยะ

1. ท่านปิงคียะกล่าวสรรเสริญพระพุทธองค์ที่มีความสว่าง มีรัศมี มีปัญญา
2. ท่านปิงคียะ “เห็น” พระพุทธองค์ด้วยใจเหมือนเห็นด้วยตา ทำการนมัสการพระองค์ท่านตลอดคืน ทำให้ท่านปิงคียะอยู่กับพระองค์ท่านตลอดเวลา (Sn 1142)
3. เนื่องจากร่างกายของท่านปิงคียะชราภาพ ไม่สามารถไปหาพระพุทธองค์ถึงที่พระองค์ประทับได้ เพราะเหตุนี้ท่านจึงไปหาพระพุทธองค์ด้วยใจ โดยการดำริอยู่ตลอดเวลา เพราะว่าใจของท่านปิงคียะได้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระพุทธองค์ (Sn 1144)
4. พระพุทธองค์ได้กล่าวให้ท่านปิงคียะปลดปล่อยศรัทธา เหมือนกับพระวัคคิเถระ และพระเถระอื่น ๆ ที่ได้ทำการปลดปล่อยศรัทธา ซึ่งในที่นี้มีความหมายว่า มีศรัทธาและทำให้ศรัทธามีพลังเต็มที่ ซึ่งถ้าทำสำเร็จก็จะได้อยู่ฝั่งที่เป็นฝั่งตรงกันข้ามกับดินแดนแห่งความตาย
5. ท่านปิงคียะกล่าวว่า ท่านไม่มีความกังวลต่อที่นี้ (=ฝั่งโน้น=นิพพาน) และจะเดินทางไปถึงที่นี้อย่างแน่นอน และขอพระพุทธองค์โปรดจำท่านว่าเป็น ผู้มีจิตที่ตั้งมั่นในศรัทธาที่มีต่อพระพุทธองค์

สรุปกรณีของพระปิงคียะ

ถ้าเราพิจารณาตามท่านปิงคียะพูดใน Sn วิธีการเจริญภาวนาของท่าน คือ การตรึงระลึกถึง “พระพุทธองค์” ซึ่งมีความสว่างไสว มีรัศมี และด้วยการเจริญภาวนานี้ท่านสามารถ “เห็นพระพุทธองค์” ได้ด้วยใจเหมือนเห็นด้วยตา ซึ่งการ “เห็นพระพุทธองค์” ที่กล่าวนี้ คงไม่ใช่พระพุทธองค์ที่เป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์ แต่ควรจะเป็นพระพุทธองค์ที่อยู่ในสมาธิ สามารถ “เห็น” ได้ด้วยประสบการณ์ในการเจริญภาวนา ยิ่งไปกว่านั้นสามารถบรรลุถึงฝั่งนิพพานได้ ซึ่งถ้ากล่าวถึงในแง่มุมมองของคุณวิเศษในตัวท่านคือ ท่านสามารถบรรลุหรือตัดผลด้วยวิธีการเจริญภาวนาแบบนี้

6.2 พระสังคาลมาตาเถรี

[พระสังคาลมาตาเถรีกล่าวว่า]

tadā taṃ⁵⁵ parisam gantvā sutvā sugatabhāsitaṃ

sotāpattiphalam pattā⁵⁶ pabbajim anagāriyaṃ. (Ap II 34.20)

ครั้งนั้น หม่อมฉันได้ไปยังที่ประชุมนั้น ฟังภาษิตของพระองค์ผู้เสด็จไป
ดีแล้ว ได้บรรลุโสดาปัตติผล ท่องไปข้างหน้า(ออกบวช) ไม่มีเรื่อน

na ciren'⁵⁷ eva kālena buddhadassanalāsa⁵⁸

anussatiṃ taṃ bhāvetvā arahattaṃ apāpuṇim. (Ap II 34.21)

⁵⁵ Ee, Se: tadā taṃ; Be: tadāhaṃ

⁵⁶ Ee, Be: pattā; Se: patvā ฉบับ Se ใช้คำว่า patvā ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า มาจาก paṇḍap (Skt. pravāp) ที่ลงท้ายด้วย -tvā ปัจจัย หรือที่เรียกว่า Absolutive (Abs.) แต่ Ee, Be ใช้คำว่า pattā ซึ่งคล้ายมาจาก paṇḍap แต่ลงท้ายด้วย -tā, -ttā ปัจจัย ซึ่งอาจจะสันนิษฐานว่าเป็น past passive participle (pp.)

von Hinüber (1982) ได้วิเคราะห์ปัจจัย -ttā และ -tvā ในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านตัวอักษร, ไวยากรณ์ และอื่น ๆ ประเด็นสำคัญที่ได้สันนิษฐานคือ -ttā เป็น Abs. ที่รูปศัพท์เก่าแก่รูปหนึ่งที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพระไตรปิฎก โดยนำหลักฐานมาจากอรรถกถาที่ได้กล่าวอธิบายพระวินัยไว้ดังนี้

sarasi tvam Dabba evarūpaṃ kattā. (Vin III: 162³⁰)

อรรถกถาได้อธิบายคำว่า kattā ไว้ดังนี้ ye pana katvā ti paṭhanti tesam ujukam eva แปล: “แต่พวกเขาเหล่านั้นผู้ที่อ่านว่า katvā [เพราะคิดว่าเป็นรูปที่ถูกต้อง]” (Sp III: 581⁷⁻⁸ cf. Be Vimativinodanī I: 281¹⁴⁻¹⁸)

ถ้าพิจารณาจากข้อมูลของ von Hinüber ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าในกรณีของ Ee, Be: pattā ในคาถานี้ ควรจะเป็น Abs. ที่ลงท้ายด้วย -tā, -ttā เนื่องจากมีความสอดคล้องกับ Se: patvā โดยที่ Se มองเป็นรูป Abs. เช่นเดียวกัน เพียงแต่แตกต่างกันที่ตัวลงท้าย โดย Se ใช้เป็น -tvā ปัจจัย

⁵⁷ Se, Be: ciren-; Ee: cīren-

⁵⁸ Be, Ee: -lālasā; Se: -sālayā

หม่อมฉันผู้ปรารถนาอย่างแรงกล้าซึ่งการเห็นพระพุทธรเจ้า⁵⁹ เจริญการ
ตามตรีกะลิกนี้(เจริญพุทธานุสติ)⁶⁰ อยู่ไม่นาน ก็ได้บรรลุอรหัต[ผล]

dassanattāya buddhassa sabbadā ca vajām’ aham⁶¹

atittā-y-eva passāmi rūpaṃ nayanānandanam⁶². (Ap II 34.22)

⁵⁹ เมื่อพิจารณาคำว่า *lālasa* ในศัพท์สันสกฤต และใน BHS ก็คือคำว่า *lālasa* เช่นกัน แปลว่า ต้องการ, ปรารถนา MW ได้กล่าวว่า *lālasa* มาจาก *√las* แต่ *√las* มีความหมายว่า *to shine, to appear, to play, to sport, to dance etc.* แต่ไม่ปรากฏความหมายว่า “ปรารถนา” ซึ่งในความจริง ชาติที่มีความหมายว่า ปรารถนา, ต้องการ คือ *√laṣ* มีความแตกต่างกันแค่เพียงอักษรตัวสุดท้ายคือ -s

ในประเด็นนี้ Whitney (2003: 147) ให้ความเห็นว่า ถึงแม้คำว่า *lālasa* ในภาษาสันสกฤตถูกจัดอยู่ใน *√las* แต่ถ้าพิจารณาจากความหมายแล้ว กลายไปอยู่กับชาติอีกตัว คือ *√laṣ* Whitney จึงสันนิษฐานว่า มีความเป็นไปได้ว่า โดยดั้งเดิมแล้วสองชาตินี้เป็นชาติเดียวกัน

อนึ่ง ในฉบับ Se ใช้คำว่า *sālaya* ซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าเป็น *sa+ālaya (ā+√lī)* แปลว่า มีความอยาก, มีความปรารถนา ถ้าพิจารณาจากความหมายของคำว่า *buddhadassanalāsa* หรือ *buddhadassanasālayā* แล้วไม่ต่างกัน เพียงแต่ใช้คำที่แตกต่างกันเท่านั้นเอง แต่ในประเด็นเรื่องความดั้งเดิมระหว่างคำว่า *lālasa* และ *sālaya* และความแตกต่างของการเลือกคำคำนี้ในแต่ละจารีตนั้น คงจะต้องค้นคว้าวิจัยและนำเสนอในโอกาสต่อไป

⁶⁰ ในสำนวนแปลสามฉบับของภาษาไทยมองว่าเป็นการเจริญพุทธานุสติ (ขุ.อป. 33/101/533 แปล.มจร; ขุ.อป. 72/174/680 แปล.มมร.2537; ขุ.อป. 72/185/619 แปล.มมร.2555) ผู้วิจัยเห็นด้วยว่า การปฏิบัติภาวนาของพระสังคัลมาตาเถรีเป็น “การเจริญภาวนาพุทธานุสติ” แต่ผู้วิจัยชื่นชอบการแปลตามพยัญชนะจึงขอรักษาแนวทางนี้ไว้ และใส่ความเห็นของผู้วิจัย คือ “เจริญพุทธานุสติ” ในเครื่องหมายวงเล็บ

⁶¹ Be, Se: *sabbadā ca vajām’ aham*; Ee: *sabbadā ev’ ajām’ aham*

⁶² Be, Se: *rūpaṃ nayanānandanam*; Ee: *yena ’va nandanam*

เพื่อต้องการเห็นพระพุทธรเจ้า ดังนั้นหม่อมฉันไปเฝ้า[พระองค์ท่านด้วย
เจริญการตามตริกระลี้กนี้]ตลอดเวลา เห็นพระรูปซึ่งเป็นที่เพลินตา
ไม่มีเบื่อเลย

sabbapāramisambhūtaṃ lakkhīnilayanam varam⁶³

rūpaṃ sabbasubhākiṇṇaṃ atittā viharāṃ' ahaṃ⁶⁴. (Ap II 34.23)

หม่อมฉันมิได้เบื่อ ดำรงอยู่ในการเห็นรูป⁶⁵ที่ประเสริฐ⁶⁶ เกิดจากบารมี
ทั้งปวง เป็นเรือนแห่งสิริ พรั่งพร้อมไปด้วยความงามทุกอย่าง^{67 68}

⁶³ Be: lakkhīnilayanam varam; Ee: lakkhinayanam varam; Se: lakkhinilayanam param

⁶⁴ Se: viharāṃ' ahaṃ; Ee: bhayāṃ ahaṃ

⁶⁵ ประโยคนี้มีทางเลือกในการแปลอีกแบบคือ “อยู่ในรูป” (rūpaṃ viharāmi) ทำให้ผู้วิจัย
คิดไปถึงกรณีของพระปิงคิยะ ที่ท่านเจริญพุทธานุสติ และรวมเป็นหนึ่งในเดียวกับ
พระพุทธรองค์ในสมาธิ

⁶⁶ ฉบับแปลไทยของ มจร แปลดังนี้ “เป็นที่อยู่อาศัยแห่งสิริที่ประเสริฐ” (ขุ.อป. 33/103/
533 แปล.มจร) แต่พระไตรปิฎกบาลีฉบับ มจร ใช้คำว่า “lakkhīnilayanam param”
(ขุ.อป. 33/103/419¹ มจร) เมื่อพิจารณาจากคำแปลคล้ายกับว่าทาง มจร แปลมาจาก
คำว่า varam (ประเสริฐ) มากกว่า param (สูงส่ง) เพียงแต่ในต้นฉบับบาลีของ มจร
ใช้คำว่า param

ทางด้าน มมร.2537 ไม่ได้แปลคำว่า param (ขุ.อป. 72/174/680
แปล.มมร.2537) แต่ มมร.2555 แปลดังนี้ “เป็นที่อยู่อาศัยแห่งสิริที่ประเสริฐ” (ขุ.อป.
72/185/619 แปล.มมร.2555) ซึ่งเหมือนกับแปลจากคำว่า varam ทั้ง ๆ ที่ในฉบับ Se
ใช้คำว่า param

⁶⁷ Cf. Ee: sabbapāramisambhūtaṃ nīlakkhinayanam param rūpaṃ
sabbasubhākiṇṇaṃ atitto pihayāṃ' ahaṃ (Ap II 529.25). Se:
sabbapāramisambhūtaṃ nīlakkhinayanam varam rūpaṃ sabbam subhākiṇṇaṃ
atitto viharāṃ' ahaṃ (ขุ.อป. 33/122/184¹¹⁻¹²). Ap-a Ee: nīlakkhinayanam
(ต่อหน้าถัดไป)

param puññasambhārajauttamanīla-akkhivantam. sabbasubhākiṇṇam
sabbena subhena vaṇṇena saṇṭhānena “ākiṇṇam” gahaṇabhūtam (Ap-a:
495⁴⁻⁶). *nīlakkinayanam varam puññasambhārajam uttamanīla-akkhivantam.*
sabbasubhākiṇṇam sabbena subhena vaṇṇena saṇṭhānena “ākiṇṇam” gahaṇ
bhūtam (ขุ.อป.อ. 2/269²⁻³ มจร).

ประเด็นที่น่าสนใจคือ จะแปล *sabbasubhākiṇṇam* ว่าอย่างไร คำนี้ที่อยู่ใน
พระวักกฺลิตฺเตราปทานซึ่งมีคำพูดที่คล้ายกับพระสังคาลมาตาเถรี แต่การแปลคำนี้ในทั้ง
สองที่ กล่าวคือ พระวักกฺลิตฺเตราปทานและพระสังคาลมาตาเถรียาปทานในฉบับไทยแปล
ไม่เหมือนกัน

sabbasubhākiṇṇam ที่อยู่ในพระวักกฺลิตฺเตราปทาน

มจร: มีผิวพรรณสัณฐานงดงาม (ขุ.อป. 33/52/244 แปล.มจร)

มจร.2537: เคลื่อนกล่นไปด้วยวรรณสัณฐานอันงดงาม (ขุ.อป. 72/122/222
แปล.มจร.2537)

มจร.2555: มีความงามพร้อมทุกอย่าง (ขุ.อป. 72/122/230 แปล.มจร.2555)

sabbasubhākiṇṇam ที่อยู่ในพระสังคาลมาตาเถรียาปทาน

มจร: พรั่งพร้อมด้วยความงามทุกอย่าง (ขุ.อป. 33/103/533 แปล.มจร)

มจร.2537: มีพระลักษณะงามทั่วไป (ขุ.อป. 72/174/680 แปล.มจร.2537; ในฉบับ
แปล.มจร.2555 ก็แปลเหมือนกับฉบับแปล มจร.2537)

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า อรรถกถาได้อธิบายความเฉพาะส่วนของพระวักกฺลิตฺเตราปทาน
เท่านั้น จึงทำให้การแปลพระวักกฺลิตฺเตราปทานเป็นดังที่เห็นข้างต้น แต่ในส่วนของ
พระสังคาลมาตาเถรียาปทานไม่ได้มีการอธิบายอยู่ในอรรถกถา ดังนั้นจึงทำให้การแปลอยู่
ในรูปแบบที่ไม่มีการพึงพิงอรรถกถา

คำว่า *ākiṇṇam* ใน *sabbasubhākiṇṇam* = “มีลักษณะงามทั่วไป” ของ มจร
ที่ไม่มีอรรถกถาอธิบายในคาถาของพระสังคาลมาตาเถรียาปทานนั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า
มาจาก *ā+kiṇṇam[-ta* ปัจจัย (pp.) ของ *kirati √kir*] ซึ่งคำอุปสรรค *ā* ในที่นี้อาจจะ
แปลว่า “ทั่วไป” จากการแปลนี้ทำให้ผู้วิจัยคิดไปถึงคำว่า *subhakiṇṇa* (*subha-kiṇṇa*)
หรือ *subhakiṇṇa* ที่เป็นชื่อ “รูปพรหม” ชั้นที่ 9 ซึ่งในพจนานุกรม มคอ-ไทย ที่
รวบรวมโดย พันตรี ป.หลงสมบุญ ให้ความหมายคำว่า *subhakiṇṇa* ว่า “ผู้มีรัศมี
สวยงามตลอดทั่วทั้งร่างกาย” ตรงกับคำศัพท์ในภาษาสันสกฤต คือ *śubhakṛtsna*
(遍淨) ซึ่งคำว่า *kṛtsna* ตรงกับคำว่า *kaśina* ในบาลีที่แปลว่า ทั้งหมด, ทั้งสิ้น, ล้วน

(ต่อหน้าถัดไป)

von Hinüber (2001) ได้ศึกษาพัฒนาการศัพท์ในตระกูล Middle Indo Aryan (MIA) เช่น ภาษาบาลี เป็นต้น และนำมาเปรียบเทียบกับศัพท์ในภาษาสันสกฤต ได้สันนิษฐานว่า “kr̥tsna” มีพัฒนาการ ดังนี้

Skt. kr̥tsna: kr̥t-sna > * kr̥ṣ-ṣṇa (> ผู้วิจัย kr̥ṣṇa) > MIA: kasiṇa

คำว่า kr̥ṣṇa ในภาษาสันสกฤต มีความหมายว่า “ดำ” ตรงกับคำว่า kasiṇa ในภาษา Ardhamāgadhī (Amg.), ตรงกับคำว่า kaṇha ในภาษาบาลี และ śaurasenī (ś.), หรือคำว่า kasaṇa(ś.) และ kiṇha ในภาษาบาลี (Ec: kiṇhā ti kaṇhā. Sv I: 254²⁴)

เราจะเห็นว่า คำในตระกูล MIA kasiṇa, kiṇha, kaṇha ตรงกับคำว่า “kr̥tsna=ทั้งหมด, ทั้งสิ้น” ก็ได้ “kr̥ṣṇa=ดำ” ก็ได้ ในภาษาสันสกฤต ฉะนั้นในกรณีนี้คำศัพท์เหล่านี้จะเป็นคำพ้องรูป แต่มีความหมายแตกต่างกัน

ในบางกรณีความแตกต่างของเสียงสั้นและเสียงยาวในคาถาเพียงแค่นี้ให้สอดคล้องกับฉันทลักษณ์ แต่ในบางครั้งก็ทำให้ความหมายของคำมีความแตกต่างกันออกไป เช่น ในกรณีนี้ คือ subhākiṇṇa และ subhakiṇṇa

แต่ในที่นี้คำว่า sabbasubhākiṇṇaṃ ในคาถาของพระสังคัลมาตาเถรียาปทาน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ามาจาก ā+kiṇṇaṃ [ta บัจัย (pp.) ของ kirati √kir] ดังนั้น จึงขอใช้คำแปลของผู้วิจัยทาง มจร เป็นแบบแผนในการแปลคำนี้ในพระสังคัลมาตาเถรียาปทาน

68 มจร: หม่อมฉันไม่เบื่อพระรูปที่เกิดจากบารมีทั้งปวง เป็นที่อยู่อาศัยแห่งสิริที่ประเสริฐ พรั่งพร้อมด้วยความงามทุกอย่าง (ขุ.อป. 33/103/533 แปล.มจร)

มจร.2537: ดิฉันได้เห็นพระพุทเจ้าอยู่รำไป มิได้เบื่อ ชมพระรูปเป็นที่เพลินตา เป็นพระรูปที่เกิดแต่พระบารมีทั้งปวง เป็นดังว่าเรือนหลวงที่ประกอบด้วยสิริ มีพระลักษณะงามทั่วไป (ขุ.อป. 72/174/680 แปล.มจร.2537)

มจร.2555: หม่อมฉันไม่เบื่อพระรูปที่เกิดแต่พระบารมีทั้งปวง เป็นที่อยู่อาศัยแห่งสิริอันประเสริฐ มีพระลักษณะงามทั่วไป (ขุ.อป. 72/174/619 แปล.มจร.2555)

จากข้างต้น การแปลของฉบับ มจร.2537 คล้ายกับนำ Ap II 34.22 มารวมกับ Ap II 34.23 ส่วนฉบับแปล มจร.2555 และฉบับแปล มจร มีสำนวนการแปลไปในทิศทางเดียวกัน

jino tasmim guṇe tuṭṭho etadagge ṭhapesi maṃ

siṅgālakassa⁶⁹ yā mātā aggā saddhādhimuttikā⁷⁰. (Ap II 34.24)

พระองค์ผู้ทรงชนะแล้ว พอพระทัยในคุณสมบัตินั้น[ของหม่อมฉัน]ได้
แต่งตั้งหม่อมฉันไว้ใน[ตำแหน่ง]เอตทัคคะ [ว่า] “สิ่งกาลมาตาเป็น
ผู้เลิศ[กว่าภิกษุทั้งหลาย]ฝ่ายศรัทธาธิมุตตะ”

iddhīsu ca vasī homi dibbāya sotadhātuyā

cetopariyaññassa vasī homi mahāmuni. (Ap II 34.25)

ข้าแต่พระมหามุนี หม่อมฉันเป็นผู้มีความชำนาญในฤทธิ์ทั้งหลาย หูทิพย์
และเจโตปริยญาณ

pubbenivāsaṃ jānāmi dibbacakkhuṃ visodhitaṃ

sabbāsavaparikkhīṇā⁷¹ n’ atthi dāni punabbhavo. (Ap II 34.26)

หม่อมฉันรู้ถึงการอยู่ในอดีต[ชาติ] ตาทิพย์ก็ถูกทำให้สะอาดหมดจดแล้ว
อาสวะทั้งปวงถูกทำลายสิ้นไปโดยรอบแล้ว⁷² บัดนี้ภพใหม่ไม่มี

⁶⁹ Be, Se: siṅgālakassa; Ee: sigālakassa

⁷⁰ Be, Se: saddhādhimuttikā; Ee: saṅgavimuttikā

⁷¹ Be: sabbāsavaparikkhīṇā; Ee: sabbāsavā parikkhīṇā; Se: sabbāsava
pariññāya

คำว่า sabbāsavaparikkhīṇā เป็นคำกล่าวที่ถูกกล่าวซ้ำ ๆ อยู่คาถาท้าย ๆ ของ
พระเถรบางรูป ฉบับ Ee จะใช้คำว่า sabbāsavā parikkhīṇā ส่วนฉบับ Be และ Se
ใช้คำว่า sabbāsavaparikkhīṇā เช่น พระสุกกเถรียาปทาน, พระอภิรูปนันทา-
เถรียาปทาน, พระอชฏมกาสีเถรียาปทาน และที่อื่น ๆ

แต่ในคาถานี้ กล่าวคือ คาถาในพระสิ่งกาลมาตาเถรียาปทานของฉบับ Se ใช้คำ
ว่า sabbāsava pariññāya ซึ่งดูเหมือนมีความแตกต่างออกไปจากที่อื่น ๆ แต่อาจจะ
พิจารณาว่าเป็นความตั้งใจถ่ายทอดสืบทอดกันมาก็ได้

⁷² ฉบับแปลของ มจร แปลว่า “อาสวะทั้งปวงก็สิ้นไป” (ขุ.อป. 33/106/533 แปล.มจร)

(ต่อหน้าถัดไป)

atthadhammaniruttīsu paṭibhāṇe tath’ eva ca

ñāṇaṃ mama mahāvīra uppannaṃ tava santike. (Ap II 34.27)

ข้าแต่พระมหาวิระ ญาณที่เกี่ยวข้อกับอรรถ, ธรรม, นิรุตติ และ
ปฏิภาณของหม่อมฉันเกิดขึ้นแล้วต่อหน้าพระพักตร์ของพระองค์

จากคาถาข้างต้น ผู้วิจัยขอเรียบเรียงเรื่องราวการปฏิบัติภาวนาของ
พระสังคัลมาตาเถรี ดังนี้

1. หลังจากฟังคำสอนของพระพุทธองค์ นางสังคัลมาตาได้บรรลุโสดา-
ปัตติผล และออกบวชเป็นภิกษุณี
2. พระเถรีได้มีความปรารถนาอย่างมากที่จะเห็นพระพุทธองค์
(buddhadassana¹lāsa) ดังนั้น จึงได้เจริญภาวนาด้วยการตามตรีก
ระลึกถึง “พระพุทธองค์” (=พุทธานุสติ) ในที่สุดก็ได้บรรลุอรหัตผล
3. เพื่อต้องการเห็นพระพุทธเจ้า พระเถรีได้ไปเฝ้าพระองค์ท่านตลอดเวลา
(sabbadā ca vajāṃ’ ahaṃ) แต่ประเด็นคือ

“การไปเฝ้าพระองค์ท่าน” หมายความว่าอย่างไร? ไปด้วยกายของ
พระเถรีที่เป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์ใช่ไหม?

เชิงอรรถ 72 (ต่อ)

แต่ข้อความในพระไตรปิฎกบาลีฉบับ มจร เป็น sabbāsava pariññāya (ขุ.อป.
33/106/419⁸ มจร) ถ้าพิจารณาจากความหมายของฉบับแปล มจร คล้ายเป็นการแปล
มาจากคำว่า parikkhīṇa (ถูกทำลายสิ้นไปโดยรอบแล้ว, ถูกทำลายสิ้นไปหมดแล้ว
ที่มาจาก pari√khi, khī; Skt. pari√kṣi, kṣī ในรูปของ pp.) มากกว่า pariññāya
(รู้โดยรอบ, รู้อย่างสิ้นเชิง มาจาก pari√ññā; Skt. pari√jñā ในรูปของ Abs.)

ทางด้าน มจร.2537 แปลว่า “กำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว” (ขุ.อป. 72/174/681
แปล.มจร.2537) แต่ใน มจร.2555 แปลว่า “อาสวะทั้งปวงก็สิ้นไปแล้ว” (ขุ.อป. 72/
185/620 แปล.มจร.2555) ซึ่ง มจร.2537 จะแปลตรงกับฉบับ Se มากกว่า
มจร.2555

ถ้าไปด้วยกายของพระเถรีที่เป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์ จะทำให้เกิดคำถามต่อไป คือ ท่านสามารถไปเฝ้าพระพุทธองค์ได้ตลอดเวลาหรือไม่?

เราจะพบว่า การไปเฝ้าพระองค์ท่านตลอดเวลาด้วยตัวพระเถรีเองที่เป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์ ดูไม่สมเหตุสมผล เพราะการไปเฝ้าพระพุทธองค์ตลอดเวลา นั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

เมื่อเทียบเคียงกับกรณีของพระปิงคิยะที่ท่านมีความซราไม่สามารถไปเฝ้าพระพุทธองค์ได้ด้วยกาย แต่ไปเฝ้าพระพุทธองค์ได้ด้วยการเจริญภาวนาตรีกะลึกถึง “พระพุทธองค์” ประกอบกับนำข้อมูลของข้อ 2. มาพิจารณา คำตอบที่ควรจะได้รับ คือ พระเถรีไปเฝ้าพระพุทธองค์ได้ด้วยการปฏิบัติภาวนา คือ เจริญพุทธานุสติแบบตรีกะลึกถึง “พระพุทธองค์”

มีข้อที่น่าสังเกต คือ แม้จะบรรลุอรหัตผลแล้วก็ตาม พระเถรีก็ยังสามารถ “เห็นพระพุทธองค์” ได้ โดยวิธีการปฏิบัติภาวนาแบบนี้ และเมื่อพิจารณาประกอบกับกรณีการ “เห็นพระพุทธองค์” ของพระปิงคิยะ ซึ่งกล่าวหลังจากที่เป็นพระอนาคามี ทำให้พบว่า “การเห็นพระพุทธองค์” คล้ายกับมีระดับขึ้นในการเห็น

4. เมื่อปฏิบัติภาวนาพุทธานุสติแบบตรีกะลึกถึง “พระพุทธองค์” ด้วยการปฏิบัติภาวนานี้ทำให้พระเถรี “เห็นพระพุทธองค์” และพระเถรีก็ดำรงอยู่ (viharāmi) ในการเห็นนี้ โดยดูรูปของพระพุทธองค์อย่างไม่รู้เบื่อ เป็นที่เพลิดเพลินนัยน์ตา ซึ่งในกรณีนี้คงไม่ได้หมายถึง ดวงตาของมนุษย์ที่มองกายที่มีเนื้อหนังมังสาอย่างแน่นอน เพราะว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงสรรเสริญ เนื่องจากว่ากายของมนุษย์นั้นมีความเน่าเปื่อย (ดูกรณีพระวักกิลีประกอบใน 6.3) ซึ่งในกรณีของพระเถรีนี้ควรจะเหมือนกับกรณีของพระปิงคิยะที่กล่าวว่า เห็นท่านด้วยใจเหมือนเห็นด้วยตา

(Sn 1142) แล้ว “พระพุทธรองค์” ที่เห็นในประสบการณ์ของการเจริญภาวนามีลักษณะอย่างไร? พระเถรีได้อธิบายไว้คือ

“เป็นรูปที่ประเสริฐเกิดจากการมีทั้งปวง เป็นเรือนแห่งสิริ
พร้อมไปด้วยความงามทุกอย่าง ไม่มีเมื่อในการเห็น”

5. พระพุทธรองค์ทรงชื่นชมในคุณสมบัติของพระเถรีคือ ดำรงอยู่ในการเห็นพระพุทธรองค์ที่มีรูปอันประเสริฐ ด้วยเหตุนี้จึงแต่งตั้งพระเถรีให้เป็นเลิศในฝ่ายศรัทธาธิมุตตะ
6. พระเถรีได้บรรลุคุณวิเศษต่าง ๆ ทั้งหุทิพย์, ตาทิพย์, การทำลายกิเลสจนสิ้นแล้ว เป็นต้น เพราะว่าสิ่งเหล่านี้ได้เกิดขึ้นต่อหน้าพระพุทธรองค์

สรุปกรณีของพระสิงคาลมาตาเถรี

พระสิงคาลมาตาเถรีเจริญภาวนาพุทธานุสติแบบตริภังค์ถึง “พระพุทธรองค์” และอีกทั้งเมื่อเจริญภาวนาแล้ว สามารถ “เห็นพระพุทธรองค์” ได้ ซึ่งแม้ท่านจะบรรลุอรหัตผลแล้วก็ตาม ก็ยัง “เห็นพระพุทธรองค์” อยู่เช่นเดิม ซึ่งการเห็นนี้เป็นการ “เห็นพระพุทธรองค์” ในสมาธิ มิใช่พระพุทธรองค์ในฐานะที่เป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์ และยิ่งไปกว่านั้น “พระพุทธรองค์” ในสมาธิก็มีพระรูป ซึ่งถูกพรรณนาว่า เป็นพระรูปที่เกิดจากการมีทั้งปวง เป็นรูปที่ประเสริฐ พร้อมไปด้วยความงาม

6.3 พระวัคคิ

ในอังคุตตรนิกายบันทึกไว้ว่า พระวัคคิเป็นพระภิกษุผู้เลิศกว่าภิกษุใดในสายของศรัทธาธิมุตตะ⁷³ แต่ข้อมูลเกี่ยวกับการบรรลุธรรมของพระวัคคิจะมีรายละเอียดแตกต่างกันออกไป ผู้วิจัยขอเรียบเรียงเป็น 3 เรื่อง ดังนี้

⁷³ AN I: 24¹⁵. Cf. 得信解脫意無猶豫。所謂婆迦利比丘是 (增壹阿含經, T2: 557c²⁰⁻²¹); 復有聲聞能於佛法信解第一。末揭哩苾芻是 (佛說阿羅漢具德經, T2: 831b⁵⁻⁶).

■ การบรรลุธรรมแบบที่ 1

พระวักกलिคิดว่าจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า คือ ปราธนะจะไปชมพระรูปกาย แต่ในขณะนั้นตัวท่านเองได้อาพาหนะ จึงไม่ได้ไปเฝ้าเป็นเวลานาน พระวักกलिมีความปรารถนาต้องการให้พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาที่ของตน ซึ่งความปรารถนานั้นสัมฤทธิ์ผล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จมา แล้วตรัส ดังนี้

cirapaṭikāhaṃ bhante Bhagavantam dassanāya
upasaṅkamtukāmo natthi ca me kāyasmim tāvaticā balamattā.
yāvātāhaṃ⁷⁴ Bhagavantam dassanāya upasaṅkameyyan ti.

alam Vakkali kiṃ te iminā pūṭikāyena diṭṭhena. yo kho Vakkali
dhammam passati so mam passati. yo maṃ passati so dhammam
passati. dhammaṃ hi Vakkali passanto maṃ passati maṃ passanto
dhammaṃ passati⁷⁵.

[พระวักกलिกล่าวว่า]

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ผู้ปรารถนาที่จะเดินทางไปเพื่อ
เห็น(เฝ้า)พระผู้มีพระภาคเจ้านานแล้ว แต่ร่างกายของข้าพระองค์ไม่มี
เรี่ยวแรงพอที่จะไปเห็น(เฝ้า)พระผู้มีพระภาคเจ้าได้

[พระพุทธเจ้าตรัสว่า]

อย่าเลย วักกलि จะมีประโยชน์อะไรกับร่างกายอันเน่าเปื่อยที่เธอเห็น
อยู่ที่นี่?

วักกलि ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม
เพราะว่าในขณะที่เห็นธรรม ผู้นั้นมองเห็นเรา, ในขณะที่เห็นเรา ผู้นั้น
มองเห็นธรรม วักกलि

⁷⁴ yāyāhaṃ (SN III: 120²⁵Ee)

⁷⁵ SN III: 120²³⁻³¹

หลังจากที่ตรัสจบแล้ว ได้สอนเกี่ยวกับขันธห้าว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ต่อมาพระวัคคิทำการฆ่าตัวตาย แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พระวัคคิได้ปรินิพพานไปแล้ว⁷⁶

■ การบรรลุธรรมแบบที่ 2

พระวัคคิมีแต่ความปรารถนาที่จะดูเพียงรูปกายของพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยมิได้สนใจปฏิบัติภาวนา พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เรียกมาแล้วตรัสว่า “อย่าเลย วัคคิ จะมีประโยชน์อะไรกับร่างกายอันเน่าเปื่อยที่เธอเห็นอยู่นี้⁷⁷” แต่พระวัคคิก็ได้สนใจยังประพฤติดนเช่นเดิม คือ ไม่ใส่ใจในการปฏิบัติภาวนา เอาแต่ดูพระรูปกาย จึงถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าเนรเทศ ดังนั้นพระวัคคิจึงคิดฆ่าตัวตายโดยการไปกระโดดลงจากภูเขา เพื่อปลอบใจพระวัคคิ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เปล่งพระรัศมีไปในที่พระวัคคิอยู่ ตรัสพระคาถาในธรรมบทดังต่อไปนี้

pamojjabahulo⁷⁸ bhikkhu passanno buddhasāsane

adhigacche padaṃ santam saṃkhārūpasamaṃ. sukhaṃ. (Dhp 381)⁷⁹

ภิกษุผู้มีมโนคติมาก [ศรัทธา] เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธองค์

พึงบรรลุถึงทางแห่งความสงบซึ่งเป็นความสุขที่ตามดับสังขาร

⁷⁶ SN III: 119⁸-124¹³

⁷⁷ เนื้อความใน SN คือ Vakkali kiṃ te... แต่ใน Mp, Dhp-a, Ap-a, Th-a จัดเรียงลำดับคำสลับกันดังนี้ kiṃ te Vakkali

⁷⁸ pāmujjabahulo (Th 11a).

⁷⁹ Dhp 381; Dhp-a IV 119; Dhp 59acd=Th 11acd; bcd=Dhp 368bcd.; 法句：喜在仏教可以多喜至到寂寞行滅永安.; Uv XXXII maitrāvīhārī yo bhikṣuḥ prasanno buddhaśāsane adhigacchet padaṃ śāntam saṃskāropaśamaṃ sukhaṃ.; GDhp 72a pramoja-baholu yo bhikkhu=Dhp 381a, 70bcd: prasanu budha-śāsāṇe paḍiviju pada śada sagharavośamu suha, 72c: adhikachi pada śada.

และเหยียดพระหัตถ์ประทานแก่พระวักกลี แล้วตรัสว่า

“ehi Vakkali mā bhāyi olokehi tathāgataṃ
aham taṃ uddharissāmi paṅke sannaṃ va kuṇḍjaraṃ.
ehi Vakkali mā bhāyi olokehi tathāgataṃ
aham taṃ mocayissāmi rāhuggahaṃ va sūriyaṃ.
ehi Vakkali mā bhāyi olokehi tathāgataṃ
aham taṃ mocayissāmi rāhuggahaṃ va candimaṇ”ti⁸⁰.

มาเถิด วักกลี อย่ากลัว จงมองดูตถาคต
ตถาคตจักยกเธอขึ้น เปรียบเหมือน[ยก]ช้างซึ่งจมอยู่ในโคลนขึ้นมา
มาเถิด วักกลี อย่ากลัว จงมองดูตถาคต
ตถาคตจักปลดปล่อยเธอ เปรียบเหมือน[ปลดปล่อย]พระจันทร์[ให้เป็น]
อิสระ]จากการจับของราหู
มาเถิด วักกลี อย่ากลัว จงมองดูตถาคต
ตถาคตจักปลดปล่อยเธอ เปรียบเหมือน[ปลดปล่อย]พระอาทิตย์
[ให้เป็นอิสระ]จากการจับของราหู

พระวักกลีเกิดปีติอย่างแรงกล้าที่ได้รับคำตรัสเรียก “มาเถิด” แล้วกล่าวว่า
“เราได้เห็นพระทศพลแล้ว” แต่ไม่รู้ว่าจะไปหาพระพุทธเจ้าทางไหนดี จึงได้กระโจนไป
ในอากาศในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า เมื่อเท้าแรกเหยียบภูเขา ระลึกถึง
พระคาถาที่พระองค์ตรัส⁸¹ ช่มปีติในอากาศ ในที่สุดก็บรรลุปะเป็นพระอรหันต์พร้อม

⁸⁰ Dhp-a II Be: 381²⁰⁻²⁵. Cf. Ee: ‘ehi Vakkali mā bhāyi olokento tathāgataṃ
aham taṃ uddharissāmi paṅke sannaṃ va kuṇḍjaraṃ....pe... rāhugahitaṃ va
candimaṇ’ti...(Dhp-a IV: 119¹⁰⁻¹²).

⁸¹ เกี่ยวกับการระลึกถึงพระคาถาที่พระผู้มีพระภาคตรัส อรรถกถาจารย์ไม่ได้ระบุชัดว่าเป็น
คาถาที่ขึ้นต้นด้วยประโยคที่ว่า “ภิกษุผู้มีความยินดีมาก...” หรือ “มาเถิด วักกลี...” หรือ
ทั้งสองคาถาที่กล่าวมาข้างต้น

ด้วยปฏิสัมพันธ์ ในเวลาต่อมาพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตั้งให้เป็นเอตทัคคะฝ่ายศรัทธา-
ธิมุตตะ⁸²

■ การบรรลุธรรมแบบที่ 3⁸³

พระวักกलिมีแต่ความปรารถนาที่จะดูเพียงรูปกายของพระผู้มีพระภาคเจ้า โดย
ไม่ได้สนใจปฏิบัติภาวนา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตำหนิว่า “วักกलि เธอดูร่างกายที่มี
แต่ความเน่าเปื่อยนี้เพียงพอหรือยัง?”⁸⁴ จึงทำให้พระวักกलिต้องไปปฏิบัติภาวนาอยู่บน
เขาคิชฌกูฏ ต่อมาพระวักกलिเกิดอาพาธ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จมา แล้วตรัสว่า

vātarogābhinīto tvam viharam kānane vane

paviddhagocare⁸⁵ lūkhe katham bhikkhu karissasi. (Th 350)

⁸² Dhp-a IV: 117²⁰-119²¹. ใน Mp I: 248²⁰-251⁴ ก็กล่าวในลักษณะเดียวกัน เพียงแต่
ไม่มีการกล่าวถึงคาถาในรูปแบบเต็มเหมือนในคาถา “ehi Vakkali mā bhāyi...” ของ
Dhp-a ส่วนใน Ap ก็มีกล่าวไว้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพียงแต่จะมีรายละเอียด
แตกต่างกันบ้าง ทางด้านอรรถถาของ Ap (คือ Ap-a) ได้กล่าวถึงการบรรลุธรรมแบบ
ที่ 2 เหมือนกับ Mp และ Dhp-a ต่อมาก็ได้กล่าวถึงเรื่องราวการบรรลุธรรมอีกแบบ
คือ แบบที่ 3 ซึ่งอยู่ใน Th และอรรถถาของ Th (คือ Th-a) อรรถถาจารย์ได้กล่าว
ไว้ใน Ap-a ว่า

“...ti Aṅguttaraṭṭhakathāyaṃ Dhammapadavaṇṇanāyaṃ ca āgataṃ.
idha pana evaṃ veditabbam...” (Ap-a: 493³⁻⁵ Ee)

แปล: “...[เรื่องที่กำลังกล่าวมานี้] ถูกถ่ายทอดอยู่ใน อรรถถาของอังคุตตร[นิกาย]
และในอรรถถาของธรรมบท แต่ในที่นี้ (อรรถถาของอปทาน= Ap-a) ควรจะทราบ
อย่างนี้ว่า...”

จากข้อมูลด้านบน อรรถถาจารย์ต้องการบอกว่า ข้อมูลพระวักกलिที่อยู่ใน Ap-a
ให้เข้าใจเหมือนกับ Th-a

⁸³ การบรรลุธรรมแบบนี้มีที่มาจาก Th 350-354

⁸⁴ ดูเชิงอรรถที่ 77

⁸⁵ Ee: paviddhagocare; Be, Se: pavitthagocare

[พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า]

ภิกษุ เมื่อเธออยู่ในป่าใหญ่ ปราศจากโคจร เป็นที่เฝ้าระหมอง ถูก
โรคลมรบกวน จักทำอย่างไร

pītisukhena vipulena pharamāno samussayaṃ

lūkham pi abhisambhonto viharissāmi kānane. (Th 351)

bhāvento satipaṭṭhāne indriyāni balāni ca

bojjhaṅgāni ca bhāvento viharissāmi kānane. (Th 352)

āraddhaviriye⁸⁶ pahitatte niccaṃ daḥhaparakkame

samagge sahite disvā viharissāmi kānane. (Th 353)

anussaranto sambuddhaṃ aggadantaṃ⁸⁷ samāhitaṃ

atandito rattindivaṃ⁸⁸ viharissāmi kānane ti. (Th 354)

[พระวักกกลีกกล่าวว่า]

ข้าพระองค์จักแผ่ปีติและความสุขอันไพญูลย์ไปทั่วร่างกาย [และอีก
ทั้ง]ครอบงำปัจจัยที่เฝ้าระหมอง จักอยู่ในป่าใหญ่

จักเจริญสติปัฏฐาน [4] อินทรีย์ [5] พละ [5] โพชฌงค์ [7] อยู่ในป่าใหญ่
ข้าพระองค์เห็น⁸⁹ [เพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย] ผู้มีความเพียร มีใจเด็ด
เดี่ยว มีความบากบั่นมั่นเป็นนิตย ผู้มีความสามัคคี มีความเป็นหนึ่ง
เดียวกัน จึงจักอยู่ในป่าใหญ่

⁸⁶ Ee, Se: āraddhaviriye; Be: āraddhavīriye

⁸⁷ Ee: aggadantaṃ; Be: aggamaṃ dantaṃ; Se: attadandaṃ

⁸⁸ Be, Se: rattindivaṃ; Ee: rattidivaṃ. Th-a II Ee: rattindivaṃ (Th-a II=Pd V II: 148²⁴, 149²⁸).

⁸⁹ 1. มจร: ข้าพระองค์พอได้เห็น...จึงจักอยู่ในป่าใหญ่ (ขุ.เถร. 18/353/399
แปล.มจร)
(ต่อหน้าถัดไป)

ในขณะที่ตามระลึกถึงพระพุทธรองค์ ผู้ตั้งมั่น[อยู่ในสมาธิอันยิ่ง]⁹⁰
[และ]ฝึก[พระองค์มาอย่าง]เป็นเลิศแล้ว⁹¹ จักเป็นผู้ไม่เกียจคร้านทั้ง
กลางคืนและกลางวัน อยู่ในป่าใหญ่

เชิงอรรถ 89 (ต่อ)

2. มมร.2536: เพราะได้เห็น...ข้าพระองค์จึงจักอยู่ในป่าใหญ่ (ขุ.เถร. 52/342/107
แปล.มมร.2536)
3. มมร.2555: เพราะได้เห็น...ข้าพระองค์จึงจักอยู่ในป่าใหญ่ (ขุ.เถร. 52/342/106
แปล.มมร.2555)
4. Norman (1969: 39) Having seen...I shall dwell in the grove.

จากข้างต้น สำนวนแปลที่โดดเด่นคือ มมร.2536, 2555 แปลคำว่า *disvā* “เพราะได้เห็น” เมื่อวิเคราะห์ดูพบว่าตรงกับกฎการใช้ *-tvā* บังคับในสัททนต์ปิฎก สุตตมालา 1155. ลักษณะ เหตุอาทิบัญญัติ เจ (สทท 3: 386⁴⁻⁶ ฉบับภูมิพลโลกิย) แต่ ถ้าพิจารณาจากประโยคคำถามของพระพุทธรองค์ คล้ายกับพระพุทธรองค์ต้องการถาม “วิธีการ” (จักทำอะไร) การตอบของพระวัคกลีคล้ายกับแสดง “วิธีการต่าง ๆ” เมื่ออยู่ในป่าใหญ่ซึ่งเป็นสถานที่ลำบาก ด้วยเหตุผลนี้ ผู้วิจัยมีมุมมองว่า การใช้คำว่า “เพราะ” ไม่เหมาะสม เพราะแสดงถึงเหตุ ไม่ใช่ “วิธีการ” แต่ผู้วิจัยไม่ทราบแน่ชัดในกรณีนี้ที่แสดง “เครื่องมือหรือวิธีการ” อยู่ในสัททนต์ปิฎก สุตตมालา 1155. หรือไม่ เพราะมีคำว่า “อาทิ” ปรากฏอยู่ต่อท้าย ซึ่งอาจจะละกรณีต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกันได้

⁹⁰ Ec: *anuttara-samādhinā samāhitam* (Th-a II: 149²⁷)

⁹¹ ใน Th ฉบับ Se ใช้คำว่า อตตทนต์ (*attadandam*) ซึ่งฉบับแปลของ มมร แปลว่า “ผู้มีพระองค์อันฝึกแล้ว” เกี่ยวกับการแปลคำว่า อตตทนต์ ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึง 2 ประเด็น คือ 1. คำว่า ทนต์ (*dandam*) ในฉบับ Se 2. คำว่า *atta-* ในอรรถถา

ประเด็นแรก เกี่ยวกับคำว่า -ทนต์ (*-dandam*) ในฉบับ Se และพระไตรปิฎก ฉบับ มจร ใช้คำว่า -ทนต์ (*-dantam*, ขุ.เถร. 18/354/325¹⁷ มจร) ถ้าพิจารณา “คำศัพท์” ผู้วิจัยพบคำว่า *danta* (*-ta* บังคับของ *√dam*) ที่แปลว่า “ฝึกแล้ว” ปรากฏใน พจนานุกรมบาลี แต่ไม่พบความหมายนี้ในคำว่า “ทนต์” ถึงแม้ว่าอย่างนั้นก็ตามฉบับ Se ก็ได้ใส่คำอ่านอื่นที่แตกต่างในเชิงอรรถ คือคำว่า -ทนต์[ไป, ยุ, ม.] (ขุ.เถร. 26/342/321 เชิงอรรถที่ 5) แสดงให้เห็นว่า ทราบว่ามีคำอ่านอื่นที่แตกต่าง แต่คล้ายกับตั้งใจต้องการรักษาคำอ่านเดิมไว้? ในขณะที่ผู้วิจัยยังไม่สามารถหาคำตอบที่สมเหตุผลได้ ประกอบกับ *-ta* บังคับของ *√dam* ควรจะเป็น *damta>danta* อีกทั้งยังมีคำอ่านในฉบับอื่น ๆ

(ต่อหน้าถัดไป)

จากข้างต้น เรื่องราวของพระวัคกลีมีความแตกต่างกันในการถ่ายทอดมาซึ่งแม้กระทั่งอรรถกถาจารย์เองก็กล่าวข้อมูลที่มีความแตกต่างกัน แต่มีสิ่งที่น่าสนใจอยู่ คือ ไม่ว่าจะให้การอธิบายแตกต่างกันในเรื่องราวอย่างไรก็ตาม อรรถกถาจารย์คล้ายกับพิจารณาว่าเป็นพระวัคกลีรูปเดียวกันกับที่ถูกพระพุทธองค์ทรงตำหนิไว้ เพราะในแต่ละที่ที่อธิบายในอรรถกถาจะพูดถึงประโยคนั้นก่อน คือ

เชิงอรรถ 91 (ต่อ)

รองรับ จึงเลือกคำว่า -ทนฺต (-dantam)

2. เกี่ยวกับคำว่า *atta-* ในอรรถกถา

ถึงแม้พระสูตรฉบับแปลของ มมร จะแปลคำว่า *อตฺตทนฺตํ (attadandam)* แต่อรรถกถาฉบับแปลของ มมร.2536, 2555 ในคานานี้กลับพบคำแปล “ผู้เลิศ” (=agga) แต่ไม่พบคำแปลที่หมายถึง *atta-* อีกทั้งเมื่อพิจารณาอรรถกถาฉบับอื่นก็ไม่ปรากฏเช่นเดียวกัน เช่น

Ee: sabba-satt’uttamatāya *aggam*. *uttamena damathena dantam* (Th-a II: 149²⁶⁻²⁷).

แปล: [ผู้]เลิศ เพราะเป็นผู้สูงสุดกว่าสรรพสัตว์ [ผู้]ฝึก[ตน]แล้วด้วยการฝึกอันสูงสุด.

การอธิบายนี้คล้ายกับ อรรถกถาจารย์แปลแยกคำว่า *aggadantam* เป็น *aggam dantam* เมื่อพิจารณาการอธิบายของอรรถกถาจารย์ต่อคำว่า *agga-* (Se: *atta-*) คล้ายกับอธิบายคำว่า *agga-* มากกว่า *atta-* คือ -*uttamatāya*. ยิ่งไปกว่านั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า *uttamena* ใน *uttamena damathena dantam* คล้ายอธิบายคำว่า *agga* เป็นนัย ๆ

อีกด้านหนึ่งก็พบคำศัพท์ *attadanta* เช่นกัน

1. *manussabhūtam sambuddham attadantam samāhitam*... (Th 689ab)

2. *isim sunettam addakkhi attadantam samāhitam*...(Pv 755ab).

จากที่กล่าวมาข้างต้นมีศัพท์ทั้งคำว่า *aggadanta* และ *attadanta* ที่พบในขุททกนิกาย ซึ่งอรรถกถาจารย์อธิบายความหมายแตกต่างกันในแต่ละที่

แต่ในที่นี้ จากการวิเคราะห์ที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยขอยึดตามที่อรรถกถาจารย์มองเป็นคำว่า *aggadantam* ในคานาของ Th 354

อนึ่งพยัญชนะ *g* และ *t* ในอักษรขอมโบราณมีความคล้ายคลึงกันมาก จึงมีความเป็นไปได้ที่จะเกิดความคลาดเคลื่อนในขณะจารจารึกสืบต่อ ๆ กันมา

alam Vakkali kim te ⁹² iminā pūtikāyena diṭṭhena. yo kho Vakkali dhammam passati so mam passati. yo maṃ passati so dhammam passati. dhammaṃ hi Vakkali passanto maṃ passati maṃ passanto dhammaṃ passati.

[พระพุทธเจ้าตรัสว่า]

อย่าเลย วักกลี จะมีประโยชน์อะไรกับร่างกายอันเน่าเปื่อยที่เธอเห็น
อยู่นี้? วักกลี ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม
เพราะว่าในขณะที่เห็นธรรม ผู้นั้นมองเห็นเรา, ในขณะที่เห็นเรา ผู้นั้น
มองเห็นธรรม วักกลี

และก็ตามด้วยเรื่องราวของการบรรลุธรรมที่แตกต่างกันออกไปของพระวักกลี
ถ้าพิจารณาจากการบรรลุทั้งหมดที่กล่าวมา ในการบรรลุธรรมแบบที่ 3 มีคำว่า
“พุทธานุสติ” ปรากฏให้เห็นซึ่งคงไม่ใช่เรื่องบังเอิญเป็นแน่ในสายของศรัทธาธิมุตตะ
เพราะว่าทั้งท่านปิงคียะ พระสังคาลมาตาเถรีใช้วิธีการเจริญภาวนาเช่นนี้เหมือนกัน ถ้า
เราใช้กรณีของสองท่านนี้เป็นกระจกเงาส่องย้อนในกรณีของพระวักกลี และถ้า
พระวักกลีเป็นเลิศทางด้านศรัทธาธิมุตตะดังที่ปรากฏอยู่ใน AN การเจริญภาวนา
“พุทธานุสติ” นี้ ก็ควรจะเป็น “พุทธานุสติ” แบบตรีกระลึกถึง “พระพุทธองค์” อย่างมิ
ต้องสงสัย และเมื่อเจริญภาวนาด้วย “พุทธานุสติ” แบบตรีกระลึกถึง “พระพุทธองค์”
ก็ควรจะมีประสบการณ์ที่คล้ายกับพระปิงคียะและพระสังคาลมาตาเถรี คือ “การเห็น
พระ” ถ้าพิจารณาดูในการบรรลุธรรมแบบที่ 2 ดูเหมือนจะบอกเป็นนัย ๆ เกี่ยวกับการเห็น

มาเถิด วักกลี อย่ากลัว จงมองดูตถาคต

ตถาคตจักยกเธอขึ้น เปรียบเหมือน[ยก]ช้างซึ่งจมอยู่ในโคลนขึ้นมา

มาเถิด วักกลี อย่ากลัว จงมองดูตถาคต

ตถาคตจักปลดปล่อยเธอ เปรียบเหมือน[ปลดปล่อย]พระจันทร์ให้เป็น
อิสระ]จากการจับของราหู

มาเถิด วักกลี อย่ากลัว จงมองดูตถาคต

ตถาคตจักปลดปล่อยเธอ เปรียบเหมือน[ปลดปล่อย]พระอาทิตย์ให้เป็น
อิสระ]จากการจับของราหู

ถ้าพิจารณาจากภาสิตของพระพุทธองค์จากคาถาข้างต้น คล้ายกับพระพุทธองค์
ทรงชี้แนะว่าให้ดูตัวท่านไปเรื่อย ๆ ท่านสามารถช่วยพระวักกลีให้หลุดพ้นได้ กล่าว
คือ พระวักกลีสามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ แต่ถ้าพิจารณาจากจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิด
การเปลี่ยนแปลงกับพระวักกลี คือ ประโยคสนทนาระหว่างพระพุทธองค์และ
พระวักกลี จะพบเห็นคำว่า “เห็นพระพุทธองค์” ปรากฏอยู่ ถ้าพระวักกลีได้เจริญ
ภาวนาก็ต้อง “เห็นพระพุทธองค์” ตามพระดำรัสอย่างแน่นอน แต่ “การเห็นพระพุทธร-
องค์” ที่ท่านตรัสถึงหมายความว่าอย่างไร? เรามาพิจารณากันในหัวข้อถัดไป

6.3.1 ความหมายในการ “เห็นพระพุทธองค์”

จากจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับพระวักกลี คือ
ประโยคสนทนาระหว่างพระวักกลีและพระพุทธองค์ ซึ่งพบเห็นคำว่า “เห็นพระพุทธร-
องค์” ปรากฏอยู่ ดังนี้

“cirapaṭikāhaṃ bhante Bhagavantam dassanāya
upasaṅkamitukāmo natthi ca me kāyasmim tāvaticā balamattā.
yāvatahaṃ Bhagavantam dassanāya upasaṅkameyyan ti. alam

Vakkali kim te iminā pūtikāyena diṭṭhena. yo kho Vakkali dhammam passati so mam passati. yo mam passati so dhammam passati. dhammam hi Vakkali passanto mam passati mam passanto dhammam passati”

[พระวัคคาลีกล่าวว่า]

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ปรารถนาที่จะเดินทางไปเพื่อเห็น(เฝ้า)พระผู้มีพระภาคเจ้านานแล้ว แต่ร่างกายของข้าพระองค์ไม่มีเรี่ยวแรงพอที่จะไปเห็น(เฝ้า)พระผู้มีพระภาคเจ้าได้

[พระพุทธานุญาตว่า]

อย่าเลย วัคคาลิ จะมีประโยชน์อะไรกับร่างกายอันเน่าเปื่อยที่เธอเห็นอยู่นี้?

วัคคาลิ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม

เพราะว่าในขณะที่เห็นธรรม ผู้นั้นมองเห็นเรา, ในขณะที่เห็นเรา ผู้นั้นมองเห็นธรรม วัคคาลิ

จากประโยคสนทนาข้างต้น คล้ายกับบอกว่ามี การ “เห็นพระพุทธรองค์” อยู่สองแบบ

1. การ “เห็นพระพุทธรองค์” ในความหมายของพระวัคคาลิ
2. การ “เห็นพระพุทธรองค์” ในความหมายของพระพุทธรองค์

แน่นอนความหมายของการ “เห็นพระพุทธรองค์” ของพระวัคคาลิไม่ใช่สิ่งที่พระพุทธรองค์ปรารถนา อย่างที่ปรากฏอยู่ในข้อความข้างต้น ซึ่งพระองค์ตรัสถึงการ “เห็นพระพุทธรองค์” ของพระวัคคาลิ ว่าเป็นการ “เห็นกายที่มีแต่ความเน่าเปื่อย” (pūtikāyena diṭṭhena) จากนั้นจึงเป็นการบอกว่า “การเห็นพระพุทธรองค์” อย่างไรถึงจะเรียกว่า “เห็นพระพุทธรองค์” ที่พระองค์ทรงต้องการให้พระวัคคาลิเห็น เรามาลอง

พิจารณาถึงประเด็นนี้กัน

“ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา(=พระพุทธองค์) ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม เพราะว่า ในขณะที่เห็นธรรม ผู้นั้นมองเห็นเรา, ในขณะที่เห็นเรา ผู้นั้นมองเห็นธรรม วักกิลิ”

คำกล่าวจากข้างต้นนี้มีการอ้างถึงกันมาก ซึ่งบางครั้งก็มีการเข้าใจไปว่า ผู้ใดที่เข้าใจคำสอนก็เปรียบเหมือนเห็นพระพุทธเจ้า(=เรา) คล้ายกับคำว่า “เรา =พระพุทธองค์” เป็นบุคลาธิษฐานไป และการเห็นก็หมายถึง “ความเข้าใจ”

จากประเด็นดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะขอนำสิ่งเหล่านี้มาทบทวนใหม่ และนำข้อมูลของสายศรัทธาธิมุตตะมาพิจารณาประกอบ โดยเรียบเรียงได้ตามประเด็นดังต่อไปนี้

1. คำว่า “เรา=พระพุทธองค์” ในที่นี้

ถ้าพิจารณาข้อมูลการสนทนาระหว่างพระพุทธองค์กับพระวักกิลิ คำว่า “เรา=พระพุทธองค์” ไม่สามารถเป็นพระพุทธองค์ที่มีรูปกายในฐานะที่เป็นบุคลทางประวัติศาสตร์ได้อย่างแน่นอน เพราะรูปกายนี้เป็นของที่เน่าเปื่อย และเมื่อพิจารณาจากกรณีของพระปิงคียะและพระสิงคาลมาตาเถรีที่อยู่ในสายศรัทธาธิมุตตะแล้ว ด้วยความปรารถนาที่ต้องการ “เห็นพระพุทธองค์” จึงปฏิบัติภาวนาพุทธานุสติแบบตริกะลึกถึง “พระพุทธองค์” และในที่สุดทั้งสองท่านนี้ก็สามาร “เห็นพระพุทธองค์” ได้ ซึ่งเป็นมิตติของการปฏิบัติภาวนา คล้ายกับการแบ่งระหว่างรูปของพระพุทธองค์ที่อยู่ในสมาธิ สามารถไปเห็นได้ด้วยการปฏิบัติภาวนา และพระพุทธองค์ที่มีรูปกายในฐานะที่เป็นบุคลทางประวัติศาสตร์

ฉะนั้นถ้าเราพิจารณาจากพระเถระและพระเถรีในสายศรัทธาธิมุตตะที่เปรียบเป็นกระจกส่องสะท้อนในกรณีพระวักกิลิผู้ซึ่งเป็นเลิศทางสายศรัทธาธิมุตตะ คำว่า “เรา=พระพุทธองค์” ควรจะเป็นพระพุทธองค์ที่สามารถถูก “เห็น” ได้ด้วยการปฏิบัติ

ภาวนาคือ พุทธานุสติแบบไตรภวะถึง “พระพุทธรูป” ซึ่งพระพุทธรูปไม่สามารถเป็นบุคลาธิษฐานหรือคำเปรียบเปรยได้ และการ “เห็น” ก็ไม่ใช่การเข้าใจ แต่เป็นการ “เห็น” พระพุทธรูปจริง ๆ อย่างที่ท่านปิงคียะและพระสิงคาลมาตาเถรีกล่าวไว้

2. คำว่า “เห็นธรรม”

คำว่า “ธรรม” นั้นมีหลายความหมาย และหลากหลายการใช้ ในบริบทนี้ตามที่กล่าวไปข้างต้น มีแนวโน้มเข้าใจกันไปว่า คำว่า “ธรรม” หมายถึง “คำสอน”

แต่เมื่อพิจารณาการสนทนาระหว่างพระพุทธรูปและพระวัคกลี คำว่า “ธรรม” ในบริบทนี้ควรจะหมายถึงพระพุทธรูป ซึ่งดูเหมือนมีการแบ่งแยกระหว่าง pūṭikāya และ “ธรรม” กล่าวคือ คำว่า pūṭikāya คือรูปกายที่เป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์ที่เข้าถึงได้โดยการไปเฝ้าและเห็นได้ด้วยดวงตามนุษย์ แต่คำว่า “ธรรม” คือ “พระพุทธรูป” สามารถถูก “เห็น” ได้ด้วยการปฏิบัติภาวนาที่ถูกต้องตามที่พระพุทธรูปทรงให้การชี้แนะ

6.3.2 สาเหตุที่ถูกตำหนิ, การละรูปและการเห็นรูป คำสอนของพระพุทธรูปมีความไม่สอดคล้องกันหรือไม่?

ถ้าพิจารณาจากข้อมูลแล้ว พระวัคกลีท่านคงจะเอาแต่ดวงตามนุษย์เฝ้าติดตามดูแต่รูปของพระพุทธรูปที่เป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์เพียงอย่างเดียว ไม่ได้คิดจะปฏิบัติภาวนา ถ้าเป็นเช่นนั้นมรรคผลนิพพานคงจะไม่เกิดเป็นแน่ กรณีของพระปิงคียะก็คล้ายกับพระวัคกลีซึ่งยึดติดในรูป สามารถพิจารณาได้จากคำตอบของพระพุทธรูปในการตอบคำถามต่อท่านปิงคียะ คือ ตรัสสอนให้ท่านละรูปทั้งหลาย เพียงแต่ในประเด็นนี้มีข้อสังเกต คือ หลังจากท่านปิงคียะบรรลุปะนาทานาคามี และได้เดินทางกลับไปหาพราหมณ์พาวรี เมื่อได้พบกันจึงสนทนากล่าวคาถาชักถามซึ่งกันและกัน จากบทสนทนาของท่านปิงคียะและพราหมณ์พาวรี เราพบว่า ท่านปิงคียะก็ยัง ตรีกะลิกถึงรูป คือ “พระพุทธรูป” อยู่ และด้วยวิธีเจริญภาวนาพุทธานุสติแบบไตรภ

ระลึกถึง “พระพุทธรองค์” นี้ จึงทำให้สามารถ “เห็นพระพุทธรองค์” ได้ ถึงแม้ท่านจะเป็นพระอนาคามีแล้วก็ตาม ก็ยังเจริญภาวนาด้วยวิธีการแบบนี้อยู่เช่นเดิม

หรือแม้ในกรณีของพระสังคาลมาตาเถรี ก็มีภาพที่ปรากฏชัดในคุณสมบัติของท่าน กล่าวคือ พระเถรีดำรงอยู่ (viharāmi) ในการ “เห็นพระพุทธรองค์” ในสมาธิตลอดเวลาแม้กระทั่งบรรลุนิพพานแล้วก็ตาม โดยการเจริญภาวนา “พุทธานุสติ” แบบตามตรัสระลึกถึง “พระพุทธรองค์” เพราะคุณสมบัตินี้เองทำให้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเลิศทางด้านศรัทธาวิมุตตะ

จากข้างต้น

เราจะทำความเข้าใจอย่างไรในการสอนเรื่อง “ละรูป” และการ “เห็นรูป” เป็นคำสอนที่ขัดแย้งกันเอง หรือว่า มีความสอดคล้องกัน?

ถ้าพิจารณาจากพระปึงคิยะและพระวักกलि การละรูป ควรจะหมายถึง การไม่ไปยึดติดกับรูป ซึ่งหมายถึง ร่างกายของมนุษย์ที่มีเนื้อหนังมังสาซึ่งมีความเน่าเปื่อย มีความเสื่อมไป การยึดติดกับร่างกายมนุษย์นี้อาจจะทำให้ละเลยกับการเจริญภาวนาเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำสำหรับผู้แสวงหาความหลุดพ้น เหมือนกับที่พระพุทธรองค์ทรงสอนพระวักกलि แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้านำรูปนั้นมาเป็นที่ตั้งในการเจริญภาวนา โดยเอาดวงใจมาเกาะเกี่ยวให้มีสมาธิ เช่น ในกรณีของทั้งสามท่านนี้ นำรูปพระพุทธรองค์มาเป็นที่ตั้งในการเจริญภาวนา และปฏิบัติภาวนาให้ถูกต้องตามวิธีที่พระพุทธรองค์ตรัสสอน ผลก็คือจะสามารถ “เห็นรูป” หมายถึง “เห็นพระพุทธรองค์ในสมาธิ” และยิ่งไปกว่านั้นเมื่อพิจารณาในกรณีของพระปึงคิยะพบว่า ไม่เพียงแต่เห็นเท่านั้น ใจของผู้เจริญภาวนาได้รวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระพุทธรองค์ในสมาธิด้วย และการดำรงอยู่ในการเห็นพระพุทธรองค์ในการเจริญภาวนาอย่างในกรณีของพระสังคาลมาตาเถรี พระพุทธรองค์ก็ทรงสรรเสริญ

ฉะนั้นคำสอนของพระพุทธองค์โดยภาพรวมมิได้ขัดแย้งกันเอง แต่มีลำดับขั้นตอนในการปฏิบัติและผลที่ได้รับ

7. สรุป

จากการวิจัยวิธีเจริญภาวนา “พุทธานุสติ” แบบตามตรีกะลิกถึง “พระพุทธองค์” ศึกษาจากกรณีของพระปิงคิยะ พระสิงคาลมาตาเถรีและพระวักลิ ผู้วิจัยขอสรุปและเรียบเรียงได้ ดังนี้

1. “พุทธานุสติ” แบบตามตรีกะลิกถึง “พระพุทธองค์” ที่มีความสว่างไสว และ รัศมี มีมาตั้งแต่สมัยพระพุทธองค์ทรงมีพระชนม์ชีพอยู่
2. “พุทธานุสติ” แบบตามตรีกะลิกถึง “พระพุทธองค์” สามารถทำให้ “เห็นพระพุทธองค์” ที่มีความงดงาม ที่ปรากฏขึ้นในสมาธิ ยิ่งไปกว่านั้นไม่ใช่แค่เพียงแค่เห็นเท่านั้น แต่ใจสามารถรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระพุทธองค์นั้นได้
3. “พุทธานุสติ” แบบตามตรีกะลิกถึง “พระพุทธองค์” ทำให้สามารถ “เห็นพระพุทธองค์” ในสมาธิภาวนา ด้วยการปฏิบัติแบบนี้สามารถบรรลุหัตถผลได้
4. พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญการดำรงอยู่ในการ “เห็นพระพุทธองค์” ในสมาธิภาวนา
5. “พุทธานุสติ” แบบตามตรีกะลิกถึง “พระพุทธองค์” ทำให้สามารถ “เห็นพระพุทธองค์” ในสมาธิภาวนา เป็นวิธีเจริญภาวนาที่พบในพระเถระและพระเถรีฝ่ายศรัทธาธิมุตตะ

บุรุษอาชาไนยหาได้ยาก
เพราะว่าท่านไม่เกิดในที่ทั่วไป
ท่านเป็นนักปราชญ์ เกิดในตระกูลใด
ตระกูลนั้นย่อมมีแต่ความสุข

(พุทธวจนะในธรรมบท คาถาที่ 193)

หุลโล ปุริสาชฌโณ
น โส สัพพตฺถ ชายตี
ยตฺถ โส ชายตี ธีโร
ตํ กุลํ สุขเมตฺติ ฯ

(บาลี: ชุ.ธ. 25/24/41³⁻⁴)

明人難值
亦不比有
其所生處
族親蒙慶

(จีน: T4: 567b¹³⁻¹⁴)

durlabhaḥ puruṣo jātyo
nāsau sarvatra jāyate,
yatrāsau jāyate vīras
tat kulaṃ sukham edhate.
(สันสกฤต: Uv 30.27)

skyes bu cañ śes dkon pa ste ||
de dag kun du 'byuñ ma yin ||
brtan pa rnams dañ 'grog pa dag ||
gñen dañ phrad pa lta bur bde ||
gañ du brtan pa de skyes pa ||
de yi rigs kyis bde ba 'thob ||

(ทิเบต: Uv 30.29)